

ŐSKÖLTÉSZETTŐL 1840-IG

ELŐSZÓ

Irodalmunknak a legrégibb időktől 1840-ig terjedő időszaka terméséből és a külföldi irodalmaknak ebben a korszakban alkotó nagy íróitól válogatott irodalmi szövegek gyűjteménye a tanulni vágyó ifjúságunk és tanárok részére. Célja az, hogy minél több irodalmi szöveg álljon a tanárok és tanulók rendelkezésére az irodalomtörténet tanulmányozására. A szöveg gyűjtemény egyúttal olvasókönyv is a tanulók érdeklődésének kielégítésére. Szövegei közül csak azokat kell szorgalmazni a tanítási órákon és otthoni munkával, amelyeket a tananyag beosztás előír. A többi szöveg az irodalomtörténeti tisztánlátás és az egyéni olvasás céljait szolgálja. A gyűjtemény irodalmi szövegeihez fűzött értelmezések az irodalomtörténeti tankönyv szövegének kiegészítései. Közlik az egyes irodalmi alkotások megszületésének körülményeit, a hozzájuk fűződő adatokat, a nagyobb elbeszélő és drámai művekből merített szemelvényeket összekötik a cselekmény ismertetésével, és segítséget nyújtanak az irodalmi alkotásoknak a tartalom és a forma egységében folyó elemzéséhez. Amit az irodalomtörténeti tankönyv elmond, az itt lehetőség szerint nem ismétlődik. Tehát az irodalmi művek teljes megértése érdekében a két kötet mind a tanítási órákon, mind az otthoni munkában együtt kell használni.

Az irodalmi szövegek egyes, magyarázatra szoruló szavait és kifejezéseit általában a lap alji jegyzet magyarázza.

A szöveg gyűjtemény, tekintettel a terjedelem korlátaira nem közölheti mindig teljes egészükben az irodalmi alkotásokat. Olykor csak a legjelentősebb részleteiket adja, vagy pedig némi rövidítéssel a kevésbé fontos vagy az iskolai megértést nehezítő részletek elhagyásával mutatja be az irodalmi művet (ezt jelenti a rövidítve szó).

A gyűjtemény az irodalmi szövegeket eredeti alakjukban közli. Szöveg és írásmód tekintetében minden írónál a jelenlegi legjobb kiadást (ha van: a kritikai kiadást) vettük alapul. A prózai szövegeket olykor – mint már említettük --, a tanítás szempontjait tartva szem előtt, rövidítettük: ilyenkor a kihagyást mindig jelöljük (. . .). Az idegen szavakat és kifejezéseket olyan szövegekben, amelyekben sokszor fordulnak elő (Zrínyi, Kazinczy), már a szövegben értelmeztük (zárójelbe téve a magyar megfelelőt): egyébként a tapalji jegyzetekben magyaráztuk őket, zárójelben közölve azt is, hogy melyik nyelvből származnak.

I. fejezet

Az ősköltészet kora

1000-ig

Kalevala

(Részletek)

A Kalevala cselekménye a világ teremtésének mondájával kezdődik. Az ég leánya leereszkedik a tengerre, s a habok tetején himbálózik. Egy kacska száll a térdére, s egy tojást tojik rajta. A tojás a vízbe gurul, darabokra törik. Héjának alsó fele lesz a földfenék, felső fele pedig a mennybolt. Sárgájából lesz a nap, fehérjéből pedig a hold. Telik-múlik az idő. Az ég leánya a szélfúvástól teherbe esik, s hétszáz év múlva megszüli Vejnemöjnt, az emberiség jótevőjét.

Vejnemöjnen megműveli a földet, s tüzet szerez az embereknek. Munkájában hűséges társa Ilmarinen, az égboltozat kovácsa. Ők ketten a költemény főhősei.

Vejnemöjnen Kalevala legjobb énekese. Csodálatos énekének híre hétországra terjed. A lappok fiatal költője, Joukahajnen, megirigyli ezt a nagy dicsőséget, s dalnokversenyre hívja ki Vejnemöjnt. Vejnemöjnen hangjának bűvös hatalma van, s ennek segítségével iszapba varázsolja a lappot. Joukahajnen már fuldokolni kezd, de a fő-fő táltos csak akkor oldja fel a varázslatot, amikor a lapp legény saját hűgát ajánlja fel neki feleségül. Joukahajnen bosszút forral: amikor Vejnemöjnen eljön a hűgáért, háromszor rálő nyilával. A költő lovát találja el, s Vejnemöjnen a mély vízbe esik. Napokig hanykolódik a hullámok közt, míg végre az ég sas madara észreveszi és kimentí. Hátára veszi, s elszáll vele északra, a pohjolai határba. Ott leteszi. Vejnemöjnen teste ezer sebből vérzik, s az ismeretlen partokon nem találja meg a hazafelé vezető utat.

Észak úrasszonya, Louhi rátalál, magával viszi vendégházába. Jól tartja étellel, itallal, s hajlandónak mutatkozik arra, hogy visszavezesse hazájába, de feltételt szab neki: ácsolja meg a szampót, a csodamalmot. Jutalmul leányát is neki ígéri feleségül. Vejnemöjnen nem tud szampót készíteni, de megígéri, hogy elküldi Ilmarinent, aki mestere az ilyesminek.

Sárga paripa röpíti hazájába Vejnemöjnt. A dalnok otthon elbeszéli kalandját az örök kovácsnak, s amikor az nem mutat kedvet a vállalkozásra, forgószél hátán röpíti Pohjolába. A kovács itt mégis munkához lát. Napokon át fűttatja kohóját, ácsolja csodamalmát, amely az egyik oldalán sót, a másik oldalán lisztet, a harmadikon pedig pénzt örl. Észak úrasszonya örül a malomnak, s kilenc zár alá, a rézhegy belsejébe rejti. Ilmarinen jutalmul Louhi leányát kéri, de Észak ékes leánya még nem akar férjhez menni.

El Kalevalában egy vakmerő ifjú, Lemminkejnen. Ez az ifjú halott Észak asszonyának csodálatos szépségű leányáról, s elhatározza, hogy feleségül kéri. El is megy Pohjolába, nem hallgatva anyja aggódó szavaira. Louhi kemény próbák elé állítja: el kell fognia Hisz szarvasát

s a Touni folyó örvénylő habjain úszkáló hattyút. Lemminkejnen első próbatétele sikerül is, de amikor a hattyút űzi, sebet kap, s a fekete folyó zúgó örvényébe zuhan. Anyja megérzi fia vesztét, Ilmarinen kovácsműhelyében nagy rézgereblyét csináltat, átkutatja vele a fekete folyó medrét, és kihalássza fia testének darabjait. Egymáshoz illeszti, bűvös kenőccsel összeragasztja őket, s anyai szeretetének erejével életre kelti fiát. Boldogan térnek meg mindketten hazájukba.

Louhi leánya kezéért közben ketten is versengenek: Vejnemöjnen és Ilmarinen. Észak leánya a fiatalabb Ilmarinent választja, de neki is három próbát kell kiállnia. Ilmarinen elvégzi mind a három feladatát, s boldogan viszi hazájába szép feleségét. Házasságuk azonban nem tart sokáig. Amikor a fiatalasszony férje pásztorának, a vad Kullervónak kenyerébe csúfságból követ süt, a rabszolga bosszúból farkasokkal tépeti szét.

Vejnemöjnen, Ilmarinen és Lemminkejnen elhatározzák, hogy elutaznak Északhonba, és visszaszerzik a szampót. Hajót ácsolnak, s a tarajos hullámok hátán megérkeznek Pohjolába. Louhi nem adja szépszerrel a szampót, s fegyverbe szőlítja országa egész népét. Vejnemöjnen álomba muzsikálja az északhoniakat, s társai segítségével a bárkába viszi a csodamalmot. Kedvező széllel már csaknem hazájuk határán járnak, amikor Észak népe felébred mély álmából, s észreveszi a szampó elrablását. Louhi haragjában ködöt és vihart bocsát a tengerre, majd száz emberével hajóra száll, s üldözőbe veszi a menekülőket. Amikor közelükbe ér, sassá változik, rácsap a bárkára, s a szampót a vízbe taszítja. A csodamalom a hullámokban szétzúródik. Nagyobb darabjai a tenger mélyébe szállnak le, s belőlük lesznek a tenger kincsei. Kisebb darabjait a hullámok a partra vetik. Ezeket Vejnemöjnen gondosan összeszedi és hazaviszi. Nagyon örül, mert „ebből lesz minden mag ereje, örök boldogság eleje... a fölséges Szoumi földjén”.

A szampó-részecskéken Kalevala valóban kivirul. Gazdagsága felkelti Louhi irigységét. A gonosz asszony bosszúból szörnyű betegségeket bocsát Kalevalára, s medvecsordákkal pusztíttatja a szoumi nyájakat. Vejnemöjnen fáradhatatlanul gyógyítja a betegeket, varázsszávéval elhárítja a csúf rontásokat, s így népét megmenti a haláltól.

Louhi ekkor haragjában elragadja a tüzet, a napot és a holdat, s az acélhegy belsejébe zárja őket. Holdtalan homály, örök éj borul Kalevala tájaira, kihűlnek a vejnöhöni tűzhelyek. Vejnemöjnen most sem hagyja cserben népét. Hűséges barátjával, Ilmarinennel rákényszeríti Észak úr-asszonyát, hogy adja vissza a tüzet, a holdat, és a napot pedig bocsássa szabadon. Ezzel végleg megdöntik Észak gonosz hatalmát, s boldogan élhet Szoumi népe.

Telik-múlik ismét az idő. Kalevalában egy Marjatta nevű pásztorleányka teherbe esik, s világra szüli magasztos gyermekét, aki Kalevala királya és minden országok ura lesz. Vejnemöjnen bánatában rézcsonakot készít, és elhagyja a földet. Az ég és föld között megáll, s ott várja ma is, mikor lesz rá újra szükség Kalevalában.

Tanítják Ilmarinen menyasszonyát

Most a lánykát megtanítjuk,	Szüzecskek utasítója?
A menyasszonyt utasítjuk;	Oszmotár, a délceg asszony,
Ki lesz lánykánk tanítója,	Kalevatár, szép szüzecke,

Azt tanítja meg lánykánk,
Utasítja e mi árvánk,
Okosan miképp mozogjon,
Könnyen hogy legyen meg ott-
[hon,

Okosan ura lakában,
Könnyen az anyósi házban.

Fölemeli szóra száját,
Megereszti mondókáját:
„Haj hugocskám, menyasszony-
[ka,

Aranyalma, gyöngyömadta,
Hallj ide, míg én beszélek,
Más módon amíg mesélek!
Szép virág, im indulsz innen,
Messze mégy, számóca, menten
Posztó-pelyhes, elporoszkálsz,
Bársonybőrű bizony elszállsz
E híres-neves hazából,
E szépséges szép tanyáról;
Ihol másik házba röppensz,
Idegen családba csöppensz,
Más világ van másik házban,
Idegenben, más hazában,
Lépegetni gondolkodva,
Cselekedni fontolgatva,
Nem ahogy apád terein.
Vagy édesanyád mezein;
Hegyen-völgyön danolászni,
Úton-útfélen hujázni,

„Ha majd elhagyod e házat,
Végy eszedbe minden egy s

[mást,
Hadd csak itthon ezt a hármat:
A napfényes hosszú álmat,
Szülédnek szíves szavait,
Közpüléskor a vajosztást.” ...

„Új erkölcsöt kell követned,

Az előbbit elfeledned,
Atyád irgalmát tagadnod,
Ipad¹ irgalmát fogadnod,
Mélyebben kell meghajolnod,
Ráadásul jót szót adnod.”

„Új erkölcsöt kell követned,
Az előbbit elfeledned,
Szülőd irgalmát tagadnod,
Naped² irgalmát fogadnod,
Mélyebben kell meghajolnod,
Ráadásul jó szót adnod.”

„Új erkölcsöt kell követned,
Az előbbit elfeledned,
Bátyád irgalmát tagadnod,
Süved³ irgalmát fogadnod,
Mélyebben kell meghajolnod,
Ráadásul jó szót adnod.”

„Új erkölcsöt kell követned,
Az előbbit elfeledned,
Húgod irgalmát tagadnod,
Ángyód⁴ irgalmát fogadnod,
Mélyebben kell meghajolnod,
Ráadásul jó szót adnod.”

„Míg világ világul leszén,
Míg arany hold süt az égen,
Szokatlan ne házasodjék,
Járatlan ne menjen férjhez!
Minden ház szokásra oktat,
Jó ház is szokásra szoktat;
Férj a kedvet megkísérti,
Kedvedet a legjobb férfi;
Ott van szükség szemfülesre,
Hol hibás a ház szokása,
Ott szorulnak az ügyesre,
Hol haszontalan az ember.”

„Ha ipad farkas a zugolyban,⁵
Naped medve góc⁶ mögiben,
Süved kígyó a küszöbön,

¹ Após.

² Anyós.

³ Sógor.

⁴ Sógornő.

⁵ Sarok, szöglet.

⁶ hely, kályha.

Angyod szög az udvar földjén,
Úgy kell böcsületbe fognod,
Sőt mélyebben meghajolnod,
Mint egykor anyád lakában,
Te atyuskád hajlokában
Atyuskád előtt hajoltál,
Szüléd böcsületbe fogtad!"

"Legyen néked folytonosan
Fejed pontos, elméd biztos,
Gondolatod mindig kellő,
Értelmed igen egyenlő,
Szemed nyitva álljon este,
Tüzet gerjeszteni kell-e,
Füled reggel váltig lesse,
Kakas nem kukorékolt-e!
Elsőt hogyha szól a kakas
S még nem szólott másodikat,
Fiatalok fölkeljenek,
Aludjanak az öregek."

"S a kakas ha nem kukorít,
Gazdamadár meg se mukkan:
Kakasnak fogadd a holdat,
A Nagy Medvét⁷ tanítódnak,
Menj és nézz körül odaki.
Menj a holdat megfigyelni,
Nagy Medvével ismerkedni,
A csillagot szemre venni!"

"A Nagy Medve hogyha jól
[fest,

Szarva délnek áll egyenest,
Farka éppen északfélnek,
Akkor üt az óra néked,
Ott hagynod fiatal férjed,
Fölkelned a vérmes mellől,
Hamuból parázssát szedned,
Tűzhely alján izzót vened,
Szikrát szítani a fába,
El nem hinteni hiába!"

"Hamuban parázs ha nincsen,
Tűzhely alján nincs sziporka,
Kedves kis uradat kérjed,
Ösztökéljed ifjú férjed:"

"Adj tüzet, én édes eggyem,
Én virágom, adj világot!"

"Kapsz is tűzkövet keveset,
Talán taplót is pirinyót,
Hát tüzet csiholj ki tüstént,
Csiptesd be a fáklya csücskét,
Eredj, szedd az aklot rendbe,
A tehénnek tégy elejbe!
Bög immár anyósod barma,
Ipadnak lova nyerítez,
Süved barma fészkelődik,
Angyod borja téged béget,
Hogy a széna szépít hozzad,
Lóher⁸ számára kiösszad."

"A hodályokat⁹ hajolva,
Guggolva az aklot járjad,
Etesd módjával a marhát,
Szép nyájasan a juhnyáját,
Adjál a tehénnek szalmát,
Szegény borjaiknak innya,¹⁰
Csikóknak finom fűszárat,
Bárányoknak széna szépét,
A disznókra ne dühösködj,
Kis kocákat el ne gázold,
A disznók elébe válut,
Kis kocáknak tégy tekenőt!"¹¹

"Ne ácsorogj az akolba.
Ne ólalkodj a juhólba!
Az akol hogyha rendbe szedve,
Minden marha megtekintve,
Izibe iparkodj onnan,
Szaporán a házba dobbanj!
Ott benn sírdogál a gyerek,
Picikéd pólyában pityereg,

⁷ Göncölszekér.

⁸ Lóherét.

⁹ Juhakol.

¹⁰ Innia.

¹¹ Teknőt.

Nem szól magzatod szegényke,
Nyelv híján hogy is beszélne,
Fázik-e vagy ehetnék-e,
Avagy más mi történt véle,
Míg be nem jön, akit esmér,
Anyja hangjára nem eszmél."

„Ha bemegy a házba, legyen
Négy, aki a házba mégyen:
Vizes dézsát vigy kezédbe,
Sűrű seprűt hónod alatt,
Fogad közt fenyőszilánkot,
Magad menj be, mint negyedik!"

„A pallót sikáld simára,
A deszkadobogót súrold,
Borítsd el a pallót vízzel,
Ne a kis gyerekre öntsd el;
Gyereket ha látsz a pallón,
S talán ángyodé a gyermek,
Tedd fel a picinyt a padra,
Szemét mosd meg, cirógasd meg,
Adj kacsójába kenyeret,
Vajat kenj a kenyérre:
Hogyha nincs kenyér a háznál,
Adj forgácsot a kezébe!"

„Asztalmosni ha igyekszel
Hetenként legalább egyszer,
Szélit-hosszát megmosogasd,
Láss utána lábainak,
Lócákat locsold meg vízzel,
Falat tisztogasd meg tollal,
Lócán mind a deszkát végig,
Falak hosszú repedékit!"

„Asztalon ha porszemeket,
Ablakon ha látsz szemetet,
Töröld azt le szépen szárnnyal,
Vond végig vizes ruhával,
Por a padmalyt¹² hogy ne érje,
A szemét ne szálljon széjjel!"

„Fadmalyról a kormot vedd

[le,

Kéményből a szurkot szedd le,
Kályha lábát tartsd eszedbe.
Gerendákat sem feledve,
Hogy háznak ítélje bárki,
Lakásnak lehessen látni!"

„Halld meg, lányom, mit me-

[sélek,

Mit mesélek mit beszélek!

Ne szaladgálj szoknyátlanul,

Ne lófrálj¹³ ümögtenül,¹⁴

Ne is kószálj keszkenőtlen,¹⁵

Ne cipekedjél cipőtlen:

Férjed felforrhatna rajta,

Ifjú ember orrolhatna"...

„Hogyha el nem tudnád vélni,

Önként meg sem is ítélni,

Tennivalód mely felé hi,

Mikor milyen munkát mivelj,

Hát az aggnőtől tudakold:"

„»Oh én édes napamasszony,

Még miféle munka volna,

Lányodnak mi lenne dolga?«"

„Majd az aggnő fog felelni,

Anyósod azonnal kezdi:"

„»Hát biz itt elég a munka,

Sok dolog szakad nyakunkba:

Hol darálni, hol meg őрни,¹⁶

Kőrudat körülkerülni,

Vinni be a vizes dézsát,

Megdagasztani a tésztát,

Házba hordani hasábfát,

Melegíteni a kályhát,

Készíteni jó kenyeret,

Sütni pompost¹⁷ rengeteget,

Az edényt előblögetni,

Mosni mind a csöbröket ki.«"

¹² Eredeti jelentése: vízvájta üreg, itt: padozat, padló.

¹³ Mászkálj, járkálj.

¹⁴ Ümög: ing.

¹⁵ Kendő nélkül.

¹⁶ Örölni.

¹⁷ Nagyobbfajta cipő.

A Kalevala csodálatos elemekkel kevert cselekménye ellenére is híven tükrözi a finn nép mindennapi életét. Louhi leányának, Ilmarinen menyasszonyának búcsúztatásakor Oszmotár asszony olyan tanácsokat ad a fiatalasszonynak, amelyeket minden finn parasztasszony adhatott menyecske leányának.

Oszmotár szavaiból mély életbölcsség, komoly emberismeret árad.

Szemelvényünk szép példa arra, mennyire együtt éreztek a finn népi énekesek a Kalevala hőseivel, s mennyire saját életük tükrét látták azok sorsában.

Oszmotár búcsúztatója nagy hatással volt József Attilára. A finn parasztasszony kemény helytállása ihlette A hetedik c. versének megírására.

A szampó elrablása

Komoly öreg Vejnemöjnen,
A vasverő Ilmár véle,
Meg a léha Lempi vére,
A szépséges Messzikedvű,
Megy a tágas tengereken,
Tornyos hullámok tetején
A hideg havas határba,
Pusztaságos Pohjolába,
Férfiakat vesztő helyre.
Hősök-elsüllyesztő helyre.

Ki áll vajon evezősnek?
Ilmár vasverő az egyik,
Evezősnek ő telepszik
Le a legfelső lapáthoz,
Más a léha Lemminkejnen,
Lát a legalsó lapáthoz.

Komoly öreg Vejnemöjnen
Maga ül a kormány mellé,
Hajt előre, húzva hosszan,
Hajt a hullámokon által,
Kemény zajlások közepett,
Tarjagos¹ habok tetején
Észak régi réveibe,
Ismert ászokfái² fele.

Azután oda betérve,
Útjuk végéhez elérve,
Partra vontatják a sajkát,

A kátrányos keblüt kapják
Acél-ászokfák fölébe,
A rézzel ragyogós révbe.

Onnan a szobába jönnek,
Nagyhamar be is köszönnek!
Kérde Észak úrasszonya,
Vendégeket vallat vala;
„Ti urak, mit újságoltok,
Hősök, mily híreket hoztok?”

Komoly öreg Vejnemöjnen
Arra fölfeleli menten:
„Urak szampót újságolnak,
A tarkatetőst a hősök;
Jöttünk szampót széjjelszedni
Tarkatetőst szemre venni.”

Maga Észak úrasszonya
Szóval mondja, fölfeleli:
„Fajdot egyet nem osztunk

[szét,
Három hősnek egy evetkét,³
Hadd bújjon a szampó szépen,
Hadd zúgjon a tarkatetős
Észak kőhalma tetején,
Itt a rézhegy rejtekében,
Magamnak is méltó hasznom
A nagy szampót kormányoz-

[nom.”

¹ Tarajos.

² Támasztógerenda.

³ Mókus.

Komoly öreg Vejnemőjnen
Szóval mondja, fölfeleli:
„Az osztályt ha megtagadod,
A fél szampót át nem adod,
Az egészet elfoglaljuk,
Helyéről hajónkra hordjuk.”

Louhi, Észak úrasszonya
Ezen roppant felfortyana,
Összehívja Észak népét,
Kardos ifjú nemzedékét,
Fegyverfogó férfait
Vejnemőjnen feje ellen.

Komoly öreg Vejnemőjnen
Hárfájához nyúl legittén,
Muzsikálni kezde legott,
Szép hegedűszóba fogott;

Nosza mind fülelni fognak.
Az örömmön álmélkodnak,
Mind a férfiak vidáman,
Mind a nők nevető szájjal,
Hősök szeme könnyel telve,
Fiúk földön térdepelve,

Így a népet elfárasztja,
A sereget elbágyasztja,
Aki hallja, mind elalszik,
Aki látja, lehanyatlik,
Szunnyad immár ifja, vénje
Vejnemőjnen énekére,

Bölcs varázsló Vejnemőjnen,
Főfő táltos mindétiglen...
Bocsát álmat hosszannyúlót,
Nyugodalmat, el nem múltót,
Észak minden nemzetére,
A falusi nép fejére.

Indul szampót elemelni,
Tarkatetőst kiszemelni
Észak köhalma csúcsáról,
A rézhegység röjtökéből,
A kilenc lakat mögéből,
A tizedik titkos zárból.

Ott az öreg Vejnemőjnen

Delol vala, dúdol vala
A rézhegyek ajtaiba,
Kővárnak közelletibe;
Mozdul in, a vár kapuja,
Vas sarka im enged vala.

Ilmari kovács ezenben
Mint vitézlő másod ember
Lakatokat hájjal megken,
Jól megzsíroz minden sarkat,
Hogy az ajtó ne üvöltsön,
A sarok ne sírjon-ríjjon,
Lakatot lepattint ujjal,
Reteszt föltaszít horoggal,
Zajtalan a zár im fordul,
A nagy ajtó nem csikordul.

Ott az öreg Vejnemőjnen
Maga szóval így szólal:

„Ó, te léha Lempi vére,
Bizodalmas nagy barátom,
Menj a szampót megszerezni,
Tarkatetőst széjjelszedni!”

Az a léha Lemminkejnen,
Már mint a szép Messzikedvü
Könnyen kész, ha kéretlen is,
Fürge földicséretlen is,
Megyen szampót szerbe venni,
Tarkatetőst széjjelszedni.
Mondja oda elmentiben,
Kérkedik előkeltiben:

„Ami embert én kiteszek,
Ami hőst én Ukko-gyerek,⁴
Annyit térüljön a szampó.
Táguljon a tarkatetős
Jobb lában lökése által,
Cipóm sarka mozdultával!”

Térítgeti Lemminkejnen,
Térítgeti, fordítgatja,
Fogta im a szampót ölre,
Földön térdével döfölte;
Bíz a szampó meg se mozdul:
Tarkatetős fel nem fordul:

⁴ Ukko: öregisten.

Gyökere le volt eresztve
Kilenc ölnyre⁵ a földbe.

Pohjolának pompás ökre
Termett vala temérdekre,
Oldala erősre, épre,
Inai gyönyörű szépre,
Szarva egy öl hosszú annak,
Orra másfél olyan vastag.

Fogja ezt az ökröt fűről,
Ekét szántói gyepűröl,⁶
Szántja szampónak gyökerit,
Tarkatetősnek kötelit;
Már a szampó meg is mozdul,
A tarkatetős im fordul.

Ott az öreg Vejnemöjnen,
Ilmár kovács egyetemben,
Meg a léha Lemminkejnen
Lekísérik a nagy szampót
Északhoni kőhalomról,
A rézhegynek röjtökéből;
Csónakjukba elhurcolják,

Hajójukra felrakolják.

Szállítják a szampót szállra,
A tarkatetöst naszádra,⁷
Viszik a dereglyét⁸ vízre,
Százbordás hajót a habra;
Vízre csobban im a csolnak,
Oldalaslag mén a habnak.
Ilmari kovács im kérdi,
Szóval mondja, fölfeleli:

„Hova szállítsuk a szampót,
Mely vidékre vigyük vajjon
E gonosz hírű határból,
Pusztaságos Pohjolából?”

Komoly öreg Vejnemöjnen
Maga mondja, fölfeleli:
„Odaszállítsuk a szampót,
Tereljük a tarkatetöst
Párás földnyelv párkányára,
Enyhe félsziget fokára,
Áldásképpen ottan álljon,
Örökös tanyát találjon.”

Szemelvényünk a Kalevala főhőseit mutatja be legnehezebb vállalkozásuk végrehajtása közben. Jellemük tisztán áll előttünk. Vezetőjük, Vejnemöjnen, a komoly öreg. Mellette Ilmarinen csak „másodember”. Ő a technikai feladatokat oldja meg. Evez, hájjal keni a lakatokat, feltöri a reteszeket. Az ő alapos munkáját dicséri a szilárdan megépített szampó is. Lemminkejnen fürgeségével és leleményességével tűnik ki. Hetyke dicsekvéssel fog munkához, de amikor látja, hogy nem bír a szampóval, ökröket hoz a szántóföldről, s azok segítségével mozdítja ki helyéből a csodamalmot. Louhi asszony önzése is világosan megmutatkozik. Nem akar osztozkodni a szampón, az egész hasznot magának követeli.

⁵ Régi hosszmérték, kb. 1,89 m.

⁶ A szántóföld sövénykerítése.

⁷ Gyorsjáratú hajó.

⁸ Nagy csónak.

A feudalizmus irodalmának kibontakozása

1000—1400

A TRUBADÜR LIRÁBÓL

BERNARD DE VENTADOÜR

XII. század

Dal

Midőn az enyhe széllel
üzen a légen át:
érezni vélem éjjel
az éden illatát —
epesztő szenvedéllyel
béklyóz hozzá a vágy:
Szívemben ő a fényjel,
ő az egész világ,
érzem varázslatát:
más szép hozzám nem ér el!

Ha látom szerteséjjel
örvénylő szép haját:
minthogyha lány zenével
aléltat járna át —
Szívem érette ég el,
mint lobbanó zsarát —
síríg tartó reménnyel
őrzöm minden szavát:
„Ha hű s igaz barát,
szót másra nem fecsére!”

Tudom: sok úri dáma
— olyan, kit ismerek —
Szívét nem arra szánja,
ki őszintén szeret,
ki érte még halálba

is boldogan siet —
a hűséget nem álja:
S a hű kedves helyett
csalárdnak ad szívet:
ilyet csal udvarába.

Ha most szívem virága
látná, hogy szenvedek,
talán halálra válna
sok sóhajom felett
s nem szenvedek hiába:
megszánná szívemet —
mosolygó szép szavára
a bánat ellebeg
s a szélnek édesebb,
cirógatóbb a szárnya.

Érzem, hogy nemcsak álom:
elnyerhetném szívét,
ki oly régen csodálom
a port, amelybe lép —
de jaj, utamban állón
van ám rossz nyelv elég —
ha más nélkül találom,
jó hozzám, mint az ég —
látnom tekintetét
nem tiltja minden áron.

Ó, hát a nagy világon
örömp lehetne még
nagyobb, miként sajátom?
Arról zengtem zenét
egy réges-régi nyáron,

tündöklő szép szemét
hogy mennyire csodálom —
s szólt: „Mintha tetszenék
e röpke semmiség:
csak így tovább, barátom!”

Szavát szívembe zárom —
S ha nem ámit e Szép:
Szívem csak érte ég —
Másként ő lesz halálom.

A Dél-Franciaországban a XII—XIII. században provanszál nyelven kialakult trubadúr líra egyik jellegzetes darabja. *Bernard de Ventadour*-t (bernár dő vantádúr) a XII. század legkiválóbb trubadúr költőjének tartották. Az udvarló dalban megfigyelhető a reális, földi szerelem (Engels szavaival: a „modern egyéni szerelem, amely a korábbi világban teljesen ismeretlen volt”) és a trubadúr lírára jellemző epekedő, légies rajongás összefonódása. A szeretett nő idézett szavaiból és magatartásából finom körvonalakkal kibontakozik a középkori udvari nőtípus néhány vonása is. A művészi fordításban a költemény természetszerűen modernebbül hat, mint az eredetiben. Az eredeti szövegét a maga korában dallammal énekelték.

Nibelung-ének

XIII. század vége

A németek nagy középkori eposzát, a *Nibelung-éneket* 1200 körül alkotta meg a népvándorlás korabeli barbár népek mondáiból egy bajorosztrák származású énekes. Az eposz történelmi magva a Galliában (a mai Franciaország területén) élt burgundi nép pusztulásának története, legfontosabb irodalmi alapja pedig a *Siegfried-monda*, a Rajna mentén lakó frankoknak, a burgundok szomszédainak mondája volt. Szövege az ősi népköltészet és a lovagi műköltészet szerencsés összeolvadását mutatja. Szerzője mindmáig ismeretlen, de az bizonyos, hogy a XIII. század legnagyobb elbeszélő költőinek egyike.

Szemelvényünk Siegfriednek, Krimhilda férjének halálát ragadja ki a cselekményből (rövidítve).

Siegfried halála

Mikoron Siegfried a forrás fölé hajolt,
dárda érte hátát, hol a kereszt jele volt,¹
szívéből vér szökellt Hagennak köntösére,
ily vér azóta sem tapadt derék vitéz kezére.

¹ Siegfried testének egyetlen sebezhető pontját jelzi a kereszt.

Szívében a dárdát mélyen megmártotta,
majd, mint kavicsot ha kiló a parittyá,
menekült Hagen, futott, mint soha még,
Mikor Siegfried érezte álnok, halálhozó sebeit,

Dühöngve felugrott a forrás vize mellől,
hosszú dárda nyele meredezett a sebből.
Úgy vélte, ott találja kardját és íját,
Hagen megkapta volna megérdemelt díját.

A holtrasebzett, hogy fegyverét nem találta,
nem maradt más neki, mint pajzsa karimája.
Felkapta a fűből és Hagen után eredt,
a király főembere nem soká menekülhetett.

A holtrasebzettnek még oly ütésre tellett,
hogy díszes pajzsáról csattanva földre pergett
a drágakövek árja, repedt a bőr, a festék,
hogy illendően fizessen, mindent megtett a vendég.

Siegfried kezétől zuhant Hagen a völgybe,
az ütés erejétől reszketett fű-fa körbe.
Ha jobbában kard van: ez Hagennak halál,
úgy tajtékzott Siegfried, hogy amíg él még, bosszút áll.

Megsápadt szép színe, többé nem állhatott,
testének ereje apránként elfogyott,
már a halál jelét halovány színben hordta,
könnyben ázott miatta sok szépséges asszonyorca.

Ekkor Kriemhilt ura virág közé esett,
zuhatagként hagyta el a vérár a sebet,
és sarkallva kintől, kiáltozott azokra,
akiknek árulása csalárd halálát okozta ...

Ahogy a kín csavarta, akként csavarodott
s szólt sebzett szívéből: „Gyilkos fondorlatod
megbánod még, király, egy jövődő napon,
hidd el nekem: dolgoztál önnön csúf halálodon.”

A virágok körötte vértől izamosak,²
így küzdött a halállal, vergődve, a lovag,
mert túl mélyen sebezte kardjával a halál,
végső szava elakad, lélegzete fogyóba már.

Mikor az urak látták, hogy Siegfried halott,
vörös-arany pajzsra tették a lovagot,
tanácskoztak soká: miként lehetne vajjon
kendőzni Hagen tettét, hogy mélységes titok maradjon.

Sokan közülük szóltak: Véletlen baj esett,
mindnyájan ezt mondjátok az igazság helyett.
Magányosan cserkelte³ vaddisznó nyomát,
s a sűrűben haramiák meggyilkolták Kriemhilt urát.

Ekkor így szólt Hagen: „Majd én hazaviszem,
s ha meg is tudja Kriemhilt: mindegy az nekem,
ki úgy megfájdította jó szívét Brunhildának,
nem bánám könnyeit, ha éjjel-nappal hullanának.”

A hideg forrásról, hol Siegfried veszte volt,
nem mondok én mesét, megmondom a valót:
sötét erdő tisztásán, Odenheim⁴ felett
ma is buzog a forrás, itt semmi kétség sem lehet.

Siegfried gyilkosát, a rettenthetetlen Hagent Brunhilda királyné,
Gunther burgundi király felesége bujtotta fel az orgyilkosságra. Brunhilda egyrészt Krimhildán, Siegfried feleségén akart bosszút állni, mert az civakodás közben megsértette őt; másrészt Siegfrieden, aki a Nibelungok csodás kincse, a láthatatlanná tevő sapka segítségével szerezte meg a kezét Gunther király számára. Hagen kicsalta az aggódó Krimhildától férje egyetlen sebezhető pontjának titkát, s egy vadászaton orvul le-szúrta a hőst, amikor az szomját oltani lehajolt a forráshoz.

A szemelvényünkben a haldokló Siegfried — az eposzok szokása szerint — szemrehányást tesz az árulásért Gunther királynak és Hagennak. Végül megjósolja Gunther halálát, amely az eposz vége felé be is következik Attila udvarában. Krimhilda — amikor már Attila felesége — Gunther fejét veteti, Hagent pedig Siegfried kardjával ő maga szúrja le. Végül a vérengzés láttán az ősz Hildebrand Krimhildát öli meg. Ezzel a burgundi nép pusztulása teljessé vált.

Az eposz műformáját *Niebelung-strófának* nevezték el: négy soros versszak, két páros rimmel.

² Csúszos.

³ Vadászat közben fürkészte.

⁴ Város Badenban.

ANONYMUS (PÉTER PRÉPOST) GESZTÁJÁBÓL

1200 körül

Előbeszéd

(Rövidítve)

Mesternek mondott P., a néhai jó emlékű, dicsőséges Bélának, Magyarország királyának jegyzője, N.-nek, az ő legkedvesebb barátjának, a tisztelendő és az írástudás művészetében avatott férfiúnak üdvözlését, meg kérése teljesedését jelenti. — Midőn hajdan iskolai tanulmányon együtt voltunk, és egyforma iparkodással olvasgattuk a trójai történetet, melyet én erősen megkedvelvén, a Dares Phrygiusnak és egyéb szerzőknek könyveiből úgy, miként mestereimtől tanultam, a magam fogalmazása szerint egy kötetbe szerkesztettem, akkor kérted tőlem, hogy amint a trójai történetet és a görögök háborúit megírtam, ugyanúgy írjam meg neked Magyarország királyainak és nemesinek származását is: hogy a hét fejedelmi személy, aki a hétmagyar nevet viseli, miképpen jött ki szittya földről, miképpen született Álmos, s mi okból nyeri az Álmos nevet Magyarország első vezére, akitől a magyarok királyai erednek, vagy mennyi országot és királyt vetettek maguk alá, vagy ezt a szittya földről kijött népet mi okból hívják az idegenek beszédében hungárusoknak, a maga nyelvén meg magyarnak. Meg is ígértem, hogy teljesítem a kérést; ámde más teendőktől akadályozva kérésedről is, ígéretemről is már majdnem megfeledkeztem volna, ha Kedvességed levelében tartozásom teljesítésére nem figyelmeztet. Visszagondolva tehát Kedvességedre, noha ennek a vesződéses világnak sok mindenféle ügye-baja akadályoz is, mégis nekivágtam, hogy véghezvigyem azt, amire ösztököltél. De meg a különböző történetírók példája szerint, az isteni kegyelem segédelmére támaszkodva, magam is jónak láttam, hogy mindazt utódaink legvégső nemzedékéig feledésnek ne engedjem. Tehát legjobbnak tartottam, hogy igazán és egyszerűen írjam meg Neked, s így aki olvassa, tisztán láthassa, miképpen estek meg a dolgok. Ha az oly igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit a parasztok hamis meséiből vagy a regösök fecsegő énekéből mintegy álomban hallaná, nagyon is nem szép és elég illetlen dolog volna. Ezért most már inkább az iratok biztos előadásából meg a történeti művek világos értelmezéséből nemeshez méltó módon fogja fel a dolog igazságát. Magyarország tehát boldog, jutott neki adomány sok; hisz örülhet minden órán deákjának ajándékán, mivel megvan íme neki királyai és nemesi származtatásának a kezdete...

Hogy ki volt Anonymus, azt elsősorban gesztájának bevezetéséből derítették ki. A szövegkezdő *P dictus magister* vagy a *mesternek mondott szerző* nevének kezdőbetűjét rejthette, vagy pedig az akkoriban szokásos rövidítés szerint, *praedictus magister*-t (= a felülmondott, az előbb említett mester) jelenthetett. (A *magister* szó tudományos minősítést jelölt.) Az utóbbi feltevés úgy volt elképzelhető, hogy a szerző esetleg a geszta üresen maradt első lapjaira írta volna fel a nevét. Amikor azonban az első lapot ibolyántúli sugarakkal átvilágították, kiderült, hogy ezen a lapon sem lehetett rajta a szerző neve. A másik nyomravezető adat az volt, hogy a geszta szerzője, közlése szerint, valamelyik Béla király idejében élt. II. Béla kora túlságosan korai, IV. Béla kora viszont késői időpont lett volna a geszta szerkesztéséhez. Részles és tudományos kutatások után így jutottak el Péter esztergomi préposthoz, aki III. Béla (1172–96) korában élt, és Párizsban tanult.

A legújabb irodalomtörténeti kutatás nyomára jutott egy Trója-történetnek is. A szöveg még nem került elő, de nyelvi és tárgyi adatok alapján megállapítható, hogy bizonyos délszláv Trója-szövegeket magyarból fordítottak le annak idején. A magyar szöveg forrása Anonymusnak az a műve lehetett, amelyet a bevezetésben említ.

Az előbeszéd a magyar népköltészet szempontjából is nagyon fontos. Anonymus a tudós fölényével ír ugyan a regösök csacska énekéről, megjegyzése mégis arról tanúskodik, hogy ősi eredetű népköltészetünk az ő korában is virágzott.

A geszta szövege később külföldre került, és csak a XVIII. században adták ki először. (1746). Azóta sok költőnk merített belőle anyagot.

Árpád előrenyomulása

... Aztán pedig Árpád vezér meg nemesei innen előnyomulva egészen Titelig mentek, s odáig meghódították a népet. Majd tovább indulva a Szalánkemén-révhez jutottak, s a Tisza—Duna aljában lakó egész népet igájuk alá hajtották. Innen pedig a bodrogi részekre tértek, és a Vajas vize mellett ütöttek táborn. Azokon a részeken a vezér nagy földet adott lakosaival együtt Tasnak, Lehel apjának és nagybátyjának, Kölpénynek, Botond apjának. Akkor Árpád vezér meg főemberei tanácskozás után elhatározták, hogy sereget küldenek Zalán vezér miatt a Dunán át Bolgárfejérvár ellen. A sereg élére kapitányokul és vezetőikül Tas fia Lehelt, Bogát fia Bulcsut, Kölpény fia Botondot állították. Ezek, miután Árpád vezér elbocsátotta őket, ellovagoltak, és azon a helyen, ahol a Száva folyó a Dunába ömlik, minden ellenállás nélkül átkeltek a Dunán. Innen tovább indulva Bolgárfejérvár városa ellen lovagoltak...

Azután útjukat folytatva a Vaszil-kapuig¹ mentek; majd innen tovább indulva, a rácföldet hódították meg, s annak foglyul ejtett vezérét soká vasraverve tartották. Erről a helyről felkerekedve,

¹ Egy szorós neve Bulgária területén, Szófiától nem messze.

egészen a tengerig jutottak, s annak a hazának minden nemzetét erőszakkal és szépszerével a magyarok vezérének, Árpádnak az uralma alá hajtották. Spalato városát szintén elfoglalták, sőt egész Horvátországot meghódították. A nemesek fiait kezesekül összeszedve vonultak innen el, és visszatértek Magyarországra Árpád vezérhez. Háborúikat és egyes hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regösök fecsegő énekeinek, meg a parasztok hamis meséinek, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni. Azonban némelyek azt mondják, hogy egész Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a történetíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, ezért jelen művembe nem akartam beleírni...

Anonymus gesztájának ebben a részletében feltűnik, hogy az író a valóságnak meg nem felelő hódításokat is tulajdonít a honfoglaló magyaroknak (Spalato, Horvátország). Ezeket a XII. század végi politikai igények történeti igazolására sorolja fel. Már Árpád korában „nemesekről” beszél, mintha a feudális osztálykülönbségek már a honfoglalás előtt kialakultak volna. Egyébként itt is igazolja a magyar népköltészet létét. Például Botond történetét a krónikák és geszták tartották fenn, de éppen Anonymus a bizonyosság arra, hogy még 1200 körül is élt a nép ajkán.

KÉZAI SIMON GESZTÁJÁBÓL

1280 körül

A magyarok eredete

Az óriás Ménrót¹ a nyelvzavar² után Evilath földjére költözött, amely vidéket akkoriban Perzsiának³ hívták. Ott feleségétől, Enechtől két fia született, ti. Hunor és Magyar, akiktől a hunok vagy magyarok származtak. De az óriás Ménrótnak — azt beszélik — Enech mellett még több felesége is volt, akiktől Hunoron és Magyaron kívül több fia és lánya született. E fiai s azok utódai Perzsia vidékét lakják, testalkatra és színre a hunokhoz hasonlítanak, csu-

¹ Ménrót vagy Némrót, a bibliai vadász, Nimród nevének a változata gesztáirodalmunkban.

² A Biblia szerint a bábeli (babiloni) hatalmás torony építése közben az az-élt egynyelvű emberiség nyelve összezavarodott, s ekkor alakultak ki a különfele nyelvet beszélő embercsoportok.

³ Elő-Azsiában, mai néven Irán.

pán beszédjük út el kissé, mint ahogy a szászoké a türingiaiakétól.⁴ Mivel Hunor és Magyar Ménrótnak elsőszülött fiai voltak, nem az apjukkal, hanem külön sátrakban laktak.⁵

Történt pedig egy napon, hogy vadászni mentek. A pusztaságban egy szarvas ugrott fel előttük; amint üzöbe vették, az a meotisi⁶ ingoványokba menekült előlük. Ott azután végképpen eltűnt szemük elől. Sokáig keresték, de nyomát sem lették. Miután az említett ingoványt keresztül-kasul járták, úgy találták, hogy nagyon alkalmas barmok legeltetésére. Visszatértek tehát atyjukhoz, s amint megkapták beleegyezését, összes jószágaikkal a meotisi ingoványok közé vándoroltak, hogy ott telepedjenek le. Meotisz vidéke Perzsia tartományával szomszédos. Egy igen szűk gázlót leszámítva, mindenünnen tenger övezi, folyóvizei egyáltalán nincsenek, de fűben, fában, halban, szárnyasban és vadban bővelkedik. A ki- és bejárás oda nehéz.⁷ Letelepedvén tehát a meotisi ingoványok közé, ki sem mozdultak onnét öt évig.

A hatodik évben kikalandoztak, s egy pusztá helyen véletlenül Belár fiainak férjeik nélkül otthon maradt feleségeire és gyermekeire bukkantak. Kiket is vagyonostól sebes vágatva elragadtak a meotisi ingoványok közé. Történetesen az alánok fejedelmének, Dulának két lányát is elfogták a gyermekek között. Az egyiket Hunor, a másikat Magyar vette feleségül. Ezekről az asszonyoktól származnak a hunok valamennyien. Történt pedig, hogy miután huzamosabb ideig leltak a meotisi ingoványokban — igen hatalmas nemzetséggé nőttek, úgyhogy az a föld sem befogadni, sem táplálni nem tudta őket...

A gesztairók rendszerint annak a népnek az eredetével kezdik művüket, amelynek történetét elbeszélik. Kézai Simon a magyar nép eredetét a XI. század derekáról származó, de elveszett *őskronika* alapján ismerteti. Az *őskronika* nyilván legrégebbi ősköltészeti hagyományainkon alapult, így közvetve megőrizte azoknak anyagát. Az eredet-mondát Kézai a bibliai történettel is összeköti (bábeli nyelvezavar). A szövegrészlet érdekesen tükrözi az ősi magyarság gazdasági és jogi viszonyait (állattenyésztés, család). A nőrablás szokásos volt az ősi törzseknél. A feudális államszervezés után a törvények erősen küzdenek a nőrablás ősi szokása ellen. Anonymusnál a nőrablás egyszerű vadászkalanddá zsugorodott.

⁴ Német népcsoportok; utalás a perzsiai határvidékre költözött magyar szárvárd néptörzsekre.

⁵ A régi magyar jog szerint a nagyobb fiúk költöztek el az apjuktól, a legkisebbik örökölte az apai házat.

⁶ Az Azovi-tenger régi neve.

⁷ Az Azovi-tengerbe nyúló Krim félszigetet csak egy keskeny földszoros köti össze a szárazfölddel.

Kun László idejében viszont már nem volt akadálya annak, hogy az eredetmonda is helyet kapjon a gesztában, középpontjában a csodaszarvassal és a nőablással.

Botond

Miután pedig Itália több tartományát kizsákmányolták, öt évig életjelt sem adtak magukról. Ekkor Bulgáriába törve, lehatoltak egészen Drinápolyig, s hogy ellenséges hadseregnek színét sem látták, Konstantinápolyig nyomultak előre, s megszálltak falai alatt. Ekkor egy hatalmas termetű, szinte óriási görög jött ki, egyszerre két magyart hívott ki birokra. Azt ordította, hogy ha nem vágja földhöz mind a két magyart, akkor Görögország a magyarok adófizetője lesz. Mivel pedig a sereget ez a görög szerfölött dühítette, egy Botond nevű magyar kiállt vele viadalra, s amint a porondot előkészítették, megmarkolta csákányát — ezt mindig magával hordta —, a város érckapujához rohant, és — mint beszélük — egyetlen csákányütéssel akkora rést vágott rajta, hogy a görögök a kaput — mint világcsodát — ki nem akarták javítani. Ezután, hogy megvívjon, fegyvertelenül a küzdőtérre lépett. A magyarok lóháton, a görögök pedig a bástyákon gyülekeztek a látványosságra.

Amikor a görög a városból kijött, s a porondra tartott, látva, hogy egyedül Botond várja birokra készen, elkezdett kiabálni, hogy miért nem hozott segítségül még egy magyart magával. Ekkor Botond rátámadt, s — mint mondják — elkapta, s egy rövid órai tusa után a görögöt úgy a földhöz vágta, hogy az talpra sem tudott állni. Ennek láttára a görög császár és a görög előkelők, továbbá a császárné udvarhölgyeivel együtt a falakról palotáikba kotródtak, s ette őket a szégyen a történekekért. És bár az így csúffá tett görög egy kartöréssel megúsza, halálát mégis e viadalnak köszönhette.

Botond kalandja a 958. évi balkáni kalandozáshoz fűződik, már Anonymus gesztája is említette. Csakhogy Anonymus éppen népi osztálytartalmától fosztotta meg a kétségtelenül népi eredetű mondát: szerinte Botond a honfoglaló vezérek egyike. Kézai, IV. (Kun) László király főúr-ellenes politikájának megfelelően, Apor vezér seregének közvitézésként szerepelteti Botondot. A katonai demokrácia korába visszanyúló kaland részletes kidolgozásával tehát a báróktól viasszorított nemesek harcát segítette, a hős Botondot mintegy az ő elődjükként mutatva be. Ezen az egy részleten is megfigyelhetjük, hogyan alakították gesztáíróink a régi mondák felhasznált anyagát koruk szemlélete szerint. Kézai egyébként érezhető jókedvvel és hazafias önérzettel meséli el Botond történetét.

KÁLTI MÁRK GESZTÁJÁBÓL

A XIV. század második fele

A fehér ló mondája

A hét vezér között Álmos fia, Árpád volt a leggazdagabb és leg-hatalmasabb, aki Ügek fia, Előd unokája volt. Az ő atyját, Álmost, Erdélyországban megölték, nem mehetett ugyanis be Pannóniába.¹ Erdélyben tehát megpihentek, és barmaikat erőhöz juttatták. Hallván pedig a lakosoktól a föld jóságát, hogy a Duna a legjobb folyóvíz, és hogy annál a tájnál a világon jobb föld nincsen, tanácsot tartot-tak, és Künd fiát, Kusidot követül küldték, hogy menjen és tekintse meg az egész földet, és ismerje ki a föld lakosait.

Midőn Kusid Magyarország közepére érkezett, és a Duna mellé-kére ereszkedett, a helyet gyönyörűségnek, a földet körös-körül-jónak és termékenynek, a folyó vizét és rétjeit kitünőeknek találta, s megtetszett neki. Azután a tartomány Szvatopluk nevű fejedel-méhez ment, aki Attila után uralkodott. Köszöntötte őt övéi nevé-ben, és előadta az okot, amiért jött. Ezt hallván, Szvatopluk nagyon megörült, mert azt gondolta, hogy telepések, s azért jönnek, hogy a földet műveljék. Ezért a követet örömmel küldte vissza. Kusid pedig megtöltvén kulacsát a Duna vizéből, megrakván tömlőjét per-jefüvel s mutatót vévén a fekete homokos földből, visszatért övéihez. S amint elbeszélte mindent, amit hallott és látott, nagyon megörültek. A kulacs vizet, a földet és a fűvet megmutatta nekik. Megízlelvén, úgy látták, hogy a föld igen jó, vize édes, és legelőjén olyan fűvek teremnek, mint amilyenekről a követ beszélt. Árpád pedig övétől körülvéve, ivókürtjét megtöltötte a Duna vizéből, és az összes ma-gyar előtt arra a kürtre a mindenható isten kegyelmét kérte, hogy az Úr azt a földet engedje neki örökre. Amint szavait végezte, a ma-gyarok háromszor kiáltották: „isten, isten, isten!” Ekkor találták fel ezt a szokást, amely a magyaroknál a mai napig megvan.

Azután visszaküldték ugyanazt a követet közmegegyezéssel az említett fejedelemhez, és földjéért egy nagy, fehér lovat küldtek neki arábiai arannyal megaranyozott nyereggel és aranyos fékkel. Ennek láttára a fejedelem még jobban megörült, mert úgy vélte, hogy azt, mint holmi telepések, a földért küldötték. A követ pedig azt kérte a fejedelemtől, hogy adjon földet, fűvet, vizet. A fejedelem erre elmosolyodva mondotta: „Vegyenek, amennyit akarnak, ezért az ajándékért!” S így a követ visszatért övéihez.

¹ Pannónián (a Dunántúl régi római neve) később sokszor az egész Magyar-országot értették.

Erre Árpád és a hét vezér benyomult Pannóniába, nem mint jövevény, hanem mint a föld örökös jogú birtokosa. Ekkor másik követet küldtek a fejedelemhez, és ezzel az üzenettel bocsátották el: „Árpád és emberei azt mondják neked, hogy azon a földön, amelyet megvettek, ne maradj tovább semmiképpen, mivel a földedet lovon, füvedet féken, vizedet nyergen megvették, és te szegénységed és kapzsiságod miatt a földet, fűvet és vizet nekik engedted!” Midőn a fejedelemnek elmondták az üzenetet, így szólt: „Azt a lovat üssék agyon bunkósbottal, a féket dobják a rétbé, a nyeret pedig vessék a Duna vizébe!” Mire a követ így szólt: „S aztán az én uramnak mi kára lesz belőle? Ha a lovat agyonütöd, az ő kutyáinak adsz eledelt; ha az aranyos féket a fűbe dobatod, kaszáláskor az ő emberei lelik meg; ha az aranyos nyeret a Dunába vetteted, az ő halászhálójai vonják ki a partra, s azok viszik haza! Akié a föld, a fű, a víz, azé minden!” A fejedelem ezt hallván s félvén a magyaroktól, hirtelen hadat gyűjtött, meg segítséget kért barátaitól, s mindezeket összeszedvén, ellenük indult.

A magyarok eközben a Duna mellé érkeztek, s egy gyönyörűsége mezőn hajnalhasadtával harcra keltek. Az Úr segedelme pedig a magyarokkal volt, kiknek színe előtt az említett fejedelem futásnak eredt. A magyarok pedig a Dunáig üzték, ott aztán ijedtében a Dunába vetette magát, s annak sebes vizébe fulladt.

Az Anonymus előtti krónikásoknak a néphagyományon alapuló anyagát leggazdagabban a *Képes Krónika* őrizte meg. A fehér ló mondája (valamint Lehel története) szintén ősköltészetünkől kerülhetett a gesztákba, és Kálti Márk feldolgozásában gesztairodalmunk legjobb részeit közé tartozik. Szövegében a történelmi események és szokások keverednek mondai elemekkel és a gesztairók átalakításaival. Például Álmos vezér megölését a geszta a más népekénél (pl. a kazároknál) is szokásos áldozati jellegű királygyilkossággént fogja fel. A megöregedett vagy csatát veszített vezéreket megölték, hogy a nekik tulajdonított varázserő utódokra szállhasson át. Az őskrónikában, amelyből Kálti is merített, eredetileg nem Szvatopluk, hanem Marót szerepelt. Marót régi nyelvünkben *morvát* jelentett, és a mondában a morva népet személyesítette meg. Szvatopluk morva uralkodó viszont már 894-ben — tehát a honfoglalás előtt — meghalt. A geszta személynévet aiktól a *künd* (eredetileg *kündü*) szóból, amely a magyarok főkirályának a címe volt. Künd fia, Kusid (hiteles nevén Kurszán) Árpád egyik vezértársa. A „mindenható istent” már a pogány magyarok közt keresztény színezettel jeleníti meg.

Kálti nem annyira szerzője, mint inkább csak szerkesztője, összeállítója volt a gesztának — mint általában a gesztairók. Kálti művét egyik későbbi, képekkel díszített szép példányáról nevezték el *Képes Krónikának*. Valójában azonban ez is a geszta műfajához tartozik.

A németek királyáról

Ebben az időben a németek királya nagy sereggel ostrom alá vette Pozsony várát, hogy megbosszulja Péter sérelmét, és Magyarországot a maga uralma alá hajtja. Sok hadigépet állíttatott a vár megvívására, de nyolcheti ostrom után semmire sem ment. A nevezett király pedig hajón érkezett Pozsony várának ostromlására. Akkor a várbeli magyarok találtak egy Zotmund nevű embert, aki kitűnően értett az úszáshoz, s az éj csöndjében elküldték a császár hajóihoz. Ő a víz alatt odaúszván, megfúrta az összes hajókat, melyek mindjárt megteltek vízzel, és összetört a németek ereje. Így tönkresilányítva és erejüket veszítve, hazatértek.

A geszta itt is népmondai elemet, Zotmund történetét fűzi össze hiteles történelmi eseményekkel. III. Henrik német—római császár (1039—56) 1052-ben vette ostrom alá Pozsonyt, hogy megbosszulja Péter magyar király trónfosztását (1046). Pétert azért kergették el, mert Magyarországot hűbérbirtokként kiszolgáltatta a császárnak. A szövegből német-ellenség és hazaszeretet árad. Zotmund (Kund) története innen került későbbi nagy költőinkhez, például Vörösmartyhoz (A bűvár Kund.)

A GELLÉRT-LEGENDÁBÓL

XI—XII. század

A magyarok szimfóniája¹

Történt pedig akkoriban, hogy (Gellért püspök) valakinek az érdekében a királyhoz sietett, és ama vidék erdős részén, mely disznók legeltetésére alkalmas volt, feküdt egy majorság, hol délidőtájt megszállt. Itt úgy éjfél körül malomkövek zörgését hallja, jóllehet malmot nem látott. Elálmélkodott, vajon mi lehet? És az asszony, ki a malmot hajtotta, éppen akkor énekelni kezdett. A püspök pedig csodálkozva fordult Waltherhez: „Walther, hallod a magyarok szimfóniáját, miképp zeng?” És mindketten kacagtak az éneken. Mivel a malmot az asszony egyedül, kezével húzta, és az ének mindinkább erősödött, a püspök pedig már az ágyában feküdt, még mindig kuncogva megszólalt: „Walther, magyarázd meg nekem, mi annak a dallamnak a lejtése, és ki az, aki éneklésével abbahagyatja velünk az olvasást?” Ő pedig válaszolta: „Az egy ének dallama, az asszony pedig, ki énekel, házigazdánk szolgálója, ura gabonáját őrli, mert ebben az időben más malom a környéken egyáltalán nem található.” Erre megkérdezte: „Ügyesség vagy emberkéz hajtja?” Walther

¹ Encke (latin).

feleli: „Ügyesség is, emberkéz is, nem állat húzza, hanem az asszony saját kezével forgatja körbe.” „Csodálatos — szólta a püspök —, miként él az emberi nem. Ha ügyesség nem volna, ki tudná a fáradságos munkát elviselni? Boldog — úgymond — az az asszony, mert más hatalma alá van vetve, ily kedvesen, zúgolódás nélkül és jókedvvel végzi a rászabott munkát.” És meghagyta, hogy nem csekély összeg pénzt adjanak neki.

A Gellért-legendának ez a részlete az egyik bizonyosság arra, hogy a honfoglaló magyaroknak nemcsak epikai költészetük (monda mese), hanem lírai jellegű énekköltészetük is volt. A leírás a *munkadal* műfajára vall, amellyel ősidőktől kezdve kíséri az ember a munkát. Az, hogy a püspök a „zúgolódás nélkül, jókedvvel” végzett munkában látja a szolgasorban dolgozók boldogságát, a feudális rendet támogató egyházi gondolkodásra jellemző.

Halotti beszéd

Pray-kódex, 1200 körül

Pais Dezső olvasása szerint:

Láttjátuk feleim szümtükkel, mik vogymuk. Isa por és chomuu vogymuk. Mënyi milosztben terümtévé elevé miü isemüküt, Adámut, és odutta vola neki paradisumut hazoá. És mënd paradisumben volou gyimilcsiktül munda neki élnië. Héon tilutoá üüt igy fa gyimilcséttül. Gye mondoá neki, mérët nüm ëneik. „Isa ki nopun ëmdül oz gyimilcsüttül, halálnék haláláal holsz.” Hadlavá choltát terümtévé Istentül, gye feledévé. Engedë ürdüng intetüinek, és évék oz tilvutt gyimilcsüttül, és oz gyimilcsben halálut évék. És oz gyimilcsnek ul keserüü volt vize, hugy turkukat migé szokosztja vola. Nüm hëon mugánek, gye mënd üü fojánék halálut évék. Horoguvék Isten és vetévé üüt

Pais Dezső értelmezése szerint:

Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk! Bizony por és hamu vagyunk. Mennyi malasztban (kegyelemben) teremte először [Isten] a mi ősünket, Ádámot, és adta vala neki a paradicsomot házul (lakóhelyül). És a paradicsomban való minden gyümölcsből, monda neki, hogy éljen, csupán egy fa gyümölcsétől tiltá el. De monda neki, miért ne egyék. „Bizony amely napon eszel azon gyümölcsből, halálnak halálával halsz.” Hallá holtát az ő teremtető Istenétől, de feledé. Engede az ördög intésének (ösz-tönzésének), és évék azon tiltott gyümölcsből. És azon gyümölcsben halált évék. És azon gyümölcsnek oly keserű vala a vize (levé), hogy a torkát megcsaskasztja vala. Nem csupán magának, de az ő egész fajának ha-

ez munkás világbelé, és lëün halálnak és pukulnek fészë és mënd üü nemének. Kik ozuk? Miü vogymuk. Hugy és tiü látytyátuk szümtükhel. Isa és nüm iggy embër mulchottya ez vermüt. Isa mënd ozchuz járrou vogymuk. Vimággyuk Uromk Isten këgyilmét ez lélik ért, hugy jorgossun üü neki és këgyigyën és bulsássa mënd üü bünét. És vimággyuk szent achszin Máriát és boudug Michaél archangyëlt és mend angyëlkut, hugy vimággyonok éréttë. És vimággyuk szent Péter urot, kinek odut hotolm oudonia és këtnië, hugy ougya mënd üü bünét. És vimággyuk mënd szentüküt, hugy légyenek neki segéd Uromk színë eleüt, hugy Isten iü vimádságuk miá bulsássa üü bünét. És szoboducha üüt ürdüng ildetüitül és pukul kinzotujátüül, es vezessë üüt paradisum nyugalmábeli, és oggyun neki münyi uruszágbelé utot és mënd jouben részt. És këassátuk charmul: Kyrie eleison!

Szerelmes brátim! Vimággyomuk ez szëgin embë lilkiért, kit Ür ez nopun ez homus világ timnücébeleül mentë, kinek ez nopun testét tümettyük, hugy Ür üüt këgyilméhel Ábraám, Izsák, Jákob kebelében helhëzjë, hugy birságnop jutva mënd

lált évek. Haraguvék Isten, és veté öt e munkás (veszödsëges, gyötrelmes) világba, és lön [Ádám] a halálnak és pokolnak fészke, — és az ő egész nemének [kárára kihatóan]. Kik azok? Mi vagyunk. Ahogy ti is látjátok szemetekkel. Bizony egy ember sem kerülheti el e vermet. Bizony mind ahhoz járók vagyunk. Kérjük Urunk Isten këgyelmét e lélekért, hogy irgalmazzon ő neki és këgyelmezzen és bocsássa meg az ő minden bünét. És kérjük szent asszony Máriát és boldog Mihály arkangyalt és az angyalokat mind, hogy imádkozzanak érette. És kérjük szent Péter urat, kinek adatott hatalom az oldásra és kötésre, hogy oldja fel az ő minden bünét. És kérjük mind a szenteket, hogy legyenek neki segedelmére Urunk szine előtt, hogy Isten az ő imádságuk miatt bocsássa meg az ő bünét — és szabadítsa meg az ördög üldözésétől és a pokol kínzásától, és vezesse őt a paradicsom nyugalmába, és adjon neki a mennyei országba utat és minden jóban részt. És kiáltsátok Urunkhoz háromszor: Kyrie eleison!

Szerelmes barátim! Imádkozunk e szegény ember lelkéért, kit az Ür e napon e hamis világ tömlöcéből kimente, kinek e napon a testét temetjük, hogy az Ür őt këgyelmével Ábrahám, Izsák, Jákob kebelébe helyezze, hogy az ítéletnap eljövén, az ő minden szentjei és felemelj

üü szentii és ünüttei küzikün dettei (választottai) közé jobb
jou feleül jochtotnia íleszjé üt. felől való odaiktatás végett fel-
Es tiü bennetük! Clamate ter: élessze őt! És tibenneteket is!
Kyrie eleison!¹ Clamate ter: Kyrie eleison.

A *Halotti Beszédnek*, első fennmaradt összefüggő nyelvemlékünknek első része meglepően fejlett szöveg, pedig 1200 körül, tehát Anonymus gesztájával egy időben keletkezett. A halállal való fenyegetést szinte költői nyelvfordulattal, ugyanannak a szótőnek háromszori megismétlésével fejezi ki: *halálnak halálával halsz*. Mindez a korabeli magyar nyelv viszonylagos fejlettségére vall, annak erejét, tömörségét bizonyítja. A temetési beszéd kevésbé idegenszerű, latinos, mint a legtöbb régi szövegünk. Ez bizonyára annak köszönhető, hogy első leírója nem tartotta szem előtt a latin eredetét. Emlékezetből, „fejből” jegyezte le a sokszor elmondott latin beszéd szabad fordítását, és így jobban tudott szabadulni a latin szöveg hatásától.

A szövegből jól megismerhetjük nyelvünk akkori állapotát. A magánhangzók még általában egy fokkal zártabbak; a ragok még nem illeszkednek; a szavak közt vannak azóta már elavultak vagy jelentésükben megváltozottak stb.

Ómagyar Mária-siralom

1300 körül

Eredeti olvasás szerint:

Volék sirolm tudotlon.
Sirolmol sepedik,
Buol oszuk, epedek.

Választ világumtuul —
Zsidou fiodumtoul,
Ézes ürümemtüül.

Ó én ézes urodum,
Eggyen igy fiodum!
Sirou anyát teküncsed,
Buabeleül kinyuhhad!

Szemem könyüel árad,
En junhum buol fárad.
Te vérüd hullottya
En junhum olélottya.

Mai értelmezés szerint:

Valék siralom-tudatlan,
Siralomtól süppedek (siralomban
elmerülök),

Bútól aszok, epedek.
Választ világomtól —
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömemtől.

Ó én édes uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
Síró anyát tekintsed,
Bújából kinyújtsad (kihúzzad)!

Szemem könnytől árad,
En keblem bútól fárad.
Te véred hullása
En keblem alélása.

¹ Kiáltások háromszor: Uram, kegyelmezz! (Latin—görög szöveg.)

Világ világa,
Virágnak virága!
Keserűen kinzatul,
Vos szegekkel veretül!

Űb nekem, én fiom,
Ézes mézüül!
Szegényül [szégyenül(?)] szép-
ségüd,
Virüd hioll vizeül.

Sirolmom, fuhászatum —
Tertetik kiül
En junhomnak kel bua,
Ki sumha nim hiül.

Végy halál engümet,
Eggyedüm ilyen,
Maraggyun urodum,
Kit világ félyen!

Ó igoz Simeonnok
Bezzeg szova ére;
En érzem ez butürüt,
Kit niha egíre.

Tüüled válnum (?),
De nüm valállal,
Hul igy kínzassál,
Fiom, halállal.

Zsidou, mit tész, türvéntelen,
Fiom mert hol biüntelen
Fugva, husztuzva,
Üklelve, ketve ülöd.

Kegyüggyetek fiomnok,
Ne légy kegyülm mogomnok,
Ovogy halál kináal.
Anyát ézes fiáal
Egyembelü ülljétük!

Világ, világa,
Virágnak virága!
Keservesen kinzatul,
Vas szegekkel veretel.

Ó nekem, én fiam,
Édes mint méz! [Édesb méz-
nél! (?)]
Szegényül [szégyenül (?)] szépső-
ged,
Véred hull (patakzik) vízként.

Siralmam, fohászkodásom —
(ezekkel) Terjed (mutatkozik)
kívül
En keblemnek belső búja,
Mi soha nem hül (enyhül).

Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracsám,
Kit világ féljen!

Ó igaz Simeonnak
Biztos szava ére (beteljesedett):
En érzem e bűtört,
Mit valamikor igére.

Elválnám tőled,
De ne volna,
Hogy így kínzatul,
Fiam, halálra.

Zsidó, mit téssz,¹ törvénytelen,
Mert fiam büntelen hal.
Fogva, húzogatva,
Öklelve, kötve ölöd.

Kegyelvezzetek fiamnak,
Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

¹ Teszel.

Mint a *Halotti Beszéd* prózai szövegeink között, úgy az egy századdal későbből ránk maradt első magyar vers, az *Ómagyar Mária-siralom* is meglepő fejlettséget mutat verses szövegeink körében. A siralom középkori műfajának termékeiből jól ismert vallásos téma feloldódik az anyai szeretet általános emberi érzésében. Nemcsak a verselés, hanem a benne kifejezett érzemvilág őszintesége, egyszerűsége és művészi kifejezése is a népköltészetre emlékeztet; annyit mindenesetre feltételez, hogy ezt a nyelvműleket már komoly versgyakorlatnak kellett megelőznie. A 10. versszak valószínű értelme: Az anya a fiától való elválást is elviselné, ha ezzel fiát megmenthetné a haláltól. A „Világ világa, virágnak virága”-féle jelzős szerkezet már a *Halotti Beszéd* nyelvéből ismerős.

A Margit-legendából

Kb. 1020

... Ezeknek okaért és ezeknek hasonlókért ez szentséges szűz mindeneknek vala igen kedves és mindenektől, kik őtet látják vala, minden tisztességre ítültetik vala. Mert vala az ő testének és szűvének nagy jelős alázatossága önála úgy, hogy az ő gyengeséges életitől fogva, ifjúságától fogva ő életinek minden napiban örül vala ő magát foglalni az klastromnak mentül alább való szolgálatiban és az bérekesztetteknek azaz sororoknak¹ minden szolgálatiban az szolgáló leányoknak és egyéb sororoknak szolgáló társok vala ez szent szűz, ő erejének felette és ő méltóságának felötte és mennyével föl-jülmül vala mindeneket nemességgel, annyéval inkább erőködik vala magát megalázni.

Ez nemességes szent szűz magyar királynak nemes leánya hetet² tart vala, az kohnyán³ főz vala a sororoknak, fazekat mos vala, tálakat mos vala, az halakat megfarajja⁴ vala nagy hidegségnek idején úgy, hogy az nagy jeges víznek hidegségétől az gyenge szűznek az ő kezének bőre meghasadoz vala és vér kijű vala az ő kezéből és némikoron békötik vala az ő kezét az nagy fájdalomért. Az kohnyát megsöpri vala, fát hord vala hátán, vizet merét vala és ő maga ez kohnyára viszi vala. Egyidőben, mikoron soror Szabina, Donát úrnak leánya főzne az sororoknak vacsorára rákot, íme az fazék meggyúlala mendestül, kiben valának az rákok, és mikoron ez soror Szabina nem mernéje kivenni az fazakat az szénből, szent Margit asszony azon időben juta az kohnyára. Mikoron ezt látnája, hogy ez soror nem mernéje kivenni az fazakat az szénből, legottan szent Margit asszony az ő kezét veté az lángnak közepiben és ki-

¹ Soror (latin): nővér, apáca.

² Ügyeletet.

³ A konyhán.

⁴ Megfaragja, megtisztítja.

voná a szénnek közepiből, de szent Margit asszonynak sem kezét, sem ruhájának szőrét sem égeté meg. Ezeknek felette ez szent szűz az refektóriumban⁵ is hetet tart vala: megsöpri vala az refektóriomot, asztalhoz szolgál vala mindeneknek nagy szerelemmel, alázatossággal, sem eszik addég, míg az egyéb sororok fel nem kelnek vala az asztaltúl.

Némikoron ez szent szűz az sororoknak kezeknek mosadékjoknak vizét, moslékját kihordja vala. Oh, szerető atyámfia, bizonyában csuda, hogy az mi kemény szűvenk ketté nem reped ez szent szűznek ő alázatossága hallván, mikoron mi meggondoljuk, hogy mi semmik vagyunk őhozzá képest. De maga még sem tudjuk magonkat megalázni, miképpen ez szent szűz. Azért mikoron szent Margit asszony egy napon szokás szerént az mosdóvíznek moslékát akarná kivinni az refektóriumból, de nem viheté el a víznek sokaságáért, híva hozzá egy sorort, hogy segéllene neki, soror Csengét, Boldoldi ispánnak leányát. Tahát az soror elméne, és mikoron jutottak volna az moslékkal az refektóriumnak kívüle, ez megmondott soror kezdé szent Margit asszonyt arcel verni⁶ az moslékvízzel. De ez szent szűz mind békességgel elszenvédé és csak mosolyúlván monda: „Szerető atyámfia, mit míelsz?”...

... Mindezek elmúlván, íme ez szentséges szűznek, szent Margit asszonynak új érdemeknek okai szolgáltatnak. Mert támada háborúság szent Margit asszonynak szülei között és ő atyjafia között. István király között. És oly igen veszedelmes háborúság támada közöttük, hogy minden igazságnak szertartása nélkül⁷ és hátravetvén az isteni félelmet mind érsekökben és püspökekben és mind jobbágyokban⁸ nagy sokezer ártatlan emberek itéletnek egyenessége nekül elveszenek... Annyé nagy háborúság, veszedelem vala, hogy senkinek nem kedveznek vala, sem véneknek, sem ifjaknak, sem férfiaknak, sem asszonyállatoknak, sem szűzeknek, hanem mindenek álnokul megnyomorétnak minden okosság nekül.

Mindezeket hallván ez szent szűz, sír vala nagy bőséggel és az ő testét ösztövérejt⁹ vala bötökkal és felöltözék ő ciliciomba¹⁰ olyha¹¹ siratván mindeneknek álnokságokat, kiket az időben az úristennek tesznek vala, és siratja vala az megnyomorultaknak az ő nagy háborúságokat...

⁵ Kolostori ebédlő (latin).

⁶ Arcul verni.

⁷ Nélkül.

⁸ A „jobbágy” szó itt királyi alattvalót, főurat jelent.

⁹ Coványítja.

¹⁰ Csanyargató vezeklóv (cilicium, latin).

¹¹ Tünetgy...

III. fejezet

A reneszánsz korának irodalma

1400—1600

DANTE ALIGHIERI

1265—1321

Isteni színjäte

(Részletek)

Vergilius, a nagy római költő, akit Beatrice küldött az emberélet erdejében eltévedt Dante segítségére, a Pokol bejáratához vezeti a költőt.

A POKOL KAPUJÁNAK FELIRATA

„Énrajtam jutsz a kinnal telt hazába,
énrajtam át oda, hol nincs vigasság,
rajtam a kárhozott nép városába.

Nagy Alkotóm vezette az igazság;
Isten hatalma emelt égi kénnyel,
az Összeretet és a Főökosság.

Én nem vagyok egykorú semmi lénnyel,
csupán örökkal; s én örökkön állok.
Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!”

(Pokol, III. ének)

ODÜSSZEUSZ UTOLSÓ UTAZÁSA

Dante elképzelése szerint a pokol tölcsér alakú mélyedés, amelynek legalsó része a föld középpontjában van. A pokol belseje olyan, mint egy körszínház: kilenc egyre szűkülő körből áll. Itt szenvednek a bűnösök. Elhelyezésük földi életükben elkövetett bűneik súlyossága szerint történt. Minél mélyebbre ereszkedik Dante a pokolban, annál nagyobb bűnösökkel találkozik, s annál súlyosabb bűnhódéseknek lesz a szemtanúja. A pokol legmélyére, a föld középpontjába helyezte el Dante politikai eszméinek megcsúfolóit: Júdást, Jézus Krisztus elárulóját; Brutust és Cassiust, Julius Caesarnak, a császárság tervezőjének gyilkosait.

A nyolcadik kör nyolcadik bugyrában szenved Ulixes (görög Odüsszeusz). Társával, Diomédesszel együtt sok családságot követett el, ezért szenvednek együtt.

... Most magával vont mesterem, a lépcsőt
megmászva, melyen az imént lehágtunk,
s mely bajjal vitt fel újra engem és őt,

s fenn újra a magányos útra vágtunk,
mely kő és szirt között előnkbe nyílt,
s nem boldogult kezünk nélkül a lábunk.

Haj sirtam akkor es most újra sírok,
s rá gondolván, mit láttam, szorosabbra
vonom, okulva azon, amit írok,

lelkem fékét, ne menjen rossz utakra,
nehogy kincsét önmaga elfecsélje,
ha jó csillag, vagy még jobb Más megadta.

Mint a paraszt, ledőlve a hegyélre
nyáron, mikor legkevesebb időn át
borul a nap világos arca éjbe,

s légy helyett szunyog zsong a levegőn át.
tüzeztől látja csillagozni lassan,
hol szüret áll, vagy szántás, lenn, a rónát:

úgy láttam én, mihelyt elég magassan
voltam, hogy szemeim fenékre láttak,
a nyolcas számú bugyrot,¹ csillagossan.

S mint az, kiért a medvék bosszút álltak,²
látta az Illés szekerét utazni,
a lovak égnek ágaskodva szálltak:

de szemmel nem volt látható, hogy az mi,
mert a szekér nem, csak a lángja látszott,
mint egy felhőske, már csupán arasznyi:

¹ Bugyor: Dante képzeletében a poklot kilenc körre osztja. Ezek közül a nyolcadik kör tíz kisebb szakaszra, ún. bugyorra oszlik.

² Elizeus prófétát egy napon néhány gyermek bántalmazta. A próféta védelmére két medve rohant elő az erdőből, és felfalta a gyerekeket. Elizeus prófeta mestere volt Illés prófeta, akit Isten tüzes szekéren ragadott el a földről.

úgy e völgy torkában táncolva játszott
minden kis láng, s egy sem mutatta titkát,
hogy egy-egy bűnös is jár benne táncot.

Hogy lássak jól, kihajoltam a hídgát
fölött s löketlen is leestem volna,
ha nem kapok meg egy kinyúló sziklát.

S Vezérem, így figyelni látva, szóla:
„Egy bús lélek van minden tűzbe rejtve,
és önnön lángja lesz számára pólya.

„Gondoltam már — feleltem — erre, sejtve
s most hogy szavadtól bizonyos dolog lesz,
megkérdem: kit zár, jobbra-balra lejtve

ott az a láng, mely végén hasított lesz,
s két ágra oszlik, mint a máglya lángja,
melyen öccsével égett Eteoklesz?”³

Felelt: „Két hőst borít e törpe máglya:
Ulysses s Diomedest;⁴ kik kínokra
együtt mentek, mint hajdan a csatákra,

s lelkük e lángban nyögi és zokogja
a Ló cselét, amely a drága magnak
kapút csinált, melyből nőtt Róma bokra.

S Deidámia bújáért is zokognak,
ki Achillest gyászolja holtan is még;
s a Palladiumért is számot adnak.”⁵

³ Eteoklész és Polüneikész, Oidipusz thebai király fiai, párviadalban megölték egymást. Mikor holttestüket máglyára tették, a láng kétfelé vált, annak jeléül, hogy a testvérek gyűlölete haláluk után sem enyhült.

⁴ A trójai háború két görög hőse. Ulixes (Odüsszeusz latinos alakja) tanácsára készítették a görögök azt a hatalmas falovat, amelynek belsejébe harcosokat rejtettek el. A trójaiak kíváncsiságból bevonszolták a falovat városukba. Ejjel a görög harcosok előjöttek rejtekükből, és hatalmukba kerítették a várost. Aeneas (ejtsd: éneász) trójai hős ekkor menekült Itáliába, ahol megvetette a későbbi római birodalom alapjait.

⁵ Deidámia: Achilles: (ejtsd: áhíllész), a híres görög hős, Ulixes csábítására hagyta el jegyesét, Deidamiát, hogy részt vehessen a trójai háborúban. Achilles a küzdelemben elesett. — Palladium: Pallasz Athéne istennő szobra. Ez a szobor védte Trója városát mindaddig, míg Ulixes csellel el nem rabolta.

És én: „Ha szólni bír e lángban is még
a lélek: mester, kérlek, újra kérlek,
s ezerszer is, vedd úgy, hogy kérlek ismét,

hogy engedd, hogy innén tovább ne térjek,
míg a szarvas láng hozzánk nem fog érni,
von a vágy, látod, hogy velük beszéljek.”

És ő felelte: „Kérésed dicsérni
méltó és nincs ok, hogy meg ne tehessem:
hanem tenéked nem szabad beszélni.

Tudom, mit kívánsz tudni és szívesen
fogok velük magam beszélni. Hagyj hát,
hogy nyelvedért a görög meg ne vessen.”⁶

Aztán helyét kilesve s pillanatját,
megvárva, míg a láng elébe lebben,
így hallottam beszélni lelkem atyját:

„Óh ti, egy tűzbe egyesítve ketten!
ha örömet tehettem nektek élve,
ha bármilyen kis örömet tehettem

nagy verseimben titeket dicsérve,
ne menjetez tovább: szóljon az egyik:
milyen tájra vonult meghalni félre?”

S lobogva az antik láng fényesebbik
s nagyobbik ága most suhogni kezdett,
mintha a tüzet szél ujjai pedzik.

S mialatt csücske ide-oda rezgett,
mintha nyelv volna, képes a szavakra,
magából ilyen hangokat eresztett:

„Elhagyva Circét,⁷ aki visszatarta
több mint egy évig, ős Gaëta mellett,
amely Aeneastól még nevét se kapta,

⁶ Vergílius szavai arra utalnak, hogy Dante olaszul, a nép nyelvén beszél. Középkori felfogás szerint egyik népi nyelv sem versenyezhet a göröggel vagy a latinnal. Ez magyarázza, hogy a korai középkorban az irodalom és a tudomány nyelve latin volt.

⁷ Circe: varázslónő. Az itáliai Gaeta mellett levő hegyen lakott. A hazájába visszatérő Ulixest sokáig magánál tartotta. Gaeta nevet — a monda szerint — Aeneas dajkájáról kapta.

se kisfiam, se vénségtől elernyedtt
atyám, sem nőm, akinek örömére
őriznem kellett köteles szerelmet,

le nem győzhetett, lelkem szenvedélye:
látni világot, emberek hibáját,
s erényüket, s okúlni, mennyiféle.

S bejártam a tenger ezernyi táját,
pár szál deszkával, és a pár legénnyel,
ki el nem hagyta még a csöppnyi gályát.

A két hispán⁸ part közt eveztem én el;
láttam Marakkót⁹ és Sardiniát,
a tenger többi fürdő szigetével.

S vén, lassu volt már a kis társaság,
s a szoroshoz értünk, mely arra fekszik,
hol Herkules emelte oszlopát,¹⁰

hogy onnan már ne menjen senki messzibb,
s jobbkéztől lassan elmarad Sevilla,
balkéztől Septa¹¹ tünedezni tetszik.

„Ó társak, bár veszélyek ezre víjja
szíveteket, mégis Nyugatra hágtok:
ha látástokból, bármi sok a híja,

őriztek — szoltam — még egy csöppnyi lángot,
ne sajnáljátok megkeresni tőle
a Nap útján, a néptelen világot!

Gondoljatok az emberi erőre:
nem születtetek tengni, mint az állat,
hanem tudni és haladni előre!”

Így tettem bennök élessé a vágyat,
e kis beszéddel útra; úgy hogy őket
alig tarthattam: nem volt egy se fáradt.

⁸ Spanyol.

⁹ Marokkó.

¹⁰ A mondák szerint Herkules görög hős Gibraltár közelében két hatalmas oszlopot emelt, hogy senki se hajózhassék tovább nyugatra.

¹¹ A mai Ceuta (Szeuta) afrikai város latin neve.

A fart keletre és az evezőket
bolond repülés szárnyaivá tettük,
s vitorláink mind balfelé verődtek.

Új ég, új csillag ragyogott felettünk,
ha jött az éj; a mi egünk lebújva
a tenger alá, már egészen eltűnt.

Ötször csempült meg, ötször telt meg újra,
új világgal a holdvilágnak alja,
mióta beléptünk a vészes útra,

mikor im egy hegy tűnt előnkbe, barna
a messzeségtől, s oly magasra nyúlt,
milyet sem élve nem láttam, se halva.

Örültünk, de örömünk gyászba múlt,
mert az új földről felhő jött, s viharja
kicsiny deszkánk gyenge orrára hullott,

s háromszor azt a vízben megcsavarta,
negyedszer a farát magasba vonta,
orrát mélybe — Valaki¹² így akarta —

s fejünk fölött a vizet összenyomta . . .”

(*Pokol, XXVI. ének*)

Dantét a bűnösök életének emberi tartalma érdekli. Ulixesben nem a csalárd görög harcost látja, hanem a merész hajóst, aki nekivág az Óceánnak, hogy ismeretlen földrészeket fedezzen fel. Ulixest a tudás és a haladás vágya hajtja. Dante ábrázolásában így válik a humanista kutató és felfedező tipikus alakjává, Marco Polo és Kolumbus ősvé.

Ulixes vállalkozása nem járt sikerrel. Isten (Valaki) nem engedte, hogy átlépje az általa vont határt (Herkules oszlopa.) Dantéban így mutatkozik meg, bátor humanista létére, a vallási dogmákhoz kötött középkori ember.

FRANCESCO PETRARCA

1304—1374

Áldott a nap . . .

Áldott a nap, a hó, az év s az évnek
ama szaka, órája, perce, s egyben
a szép ország is, melyben rabja lettem
két szép szeme bűvös tekintetének.

¹² Isten.

Aldottak az első gondok s remények,
melyeknek árán elszerelmesedtem,
s az íj s a nyíl, melytől sebet szereztem,
s a sebek is, melyek szívemben égne.

Áldottak hangjaim, mik szerteszálltak,
Hölgyem nevét búgván a messzeségben,
s a sóhajok, a könnyek és a vágyak;
s áldott minden lap, melyen megkísértem
dalolni őt; s a gondolat, mi szárnyat
nem kap más senkiért, csupán csak érte.

(*Daloskönyv*, 61. szonett)

A *Daloskönyv* (Il Canzoniere) egyik jellemző szonettje. Bár fő motívuma a szerelmi érzés boldogsága, sorai rámutatnak Petrarca szerelmi lírájának egész skálájára, az ujjongó örömtől a kétségbeesett fájdalomig, a lelkesedéstől s sóhajokig. Eppen ezért lehetett Petrarca hosszú időre az európai szerelmi líra kifogyhatatlan mintaképe. A „szép ország”, amelyben megismerte szíve hölgyét, Laurát: Franciaország (Provence). A vers egyúttal a *szonett* műformáját is példázza két 4 és két 3 soros versszakával. Rimképlete: abba, cddc, efe, fef.

GIOVANNI BOCCACCIO

1313—1375

A féllábú daru

Chichibio, Currado Gianfigliazzinak¹ szakácsa, mentegetődzvén, Currado dühét talpraesett válaszával kacagásra fordítja, s megmenekül a büntetéstől, mellyel Currado megfenyegette.

Currado Gianfigliazzi, mint hallomásból és tapasztalásból valamennyien tudhatjátok, mindenkor bőkezű és pompakedvelő nemesúr volt városunkban, lovagi életet élt, szüntelenül kutyákkal és sólymokkal szórakozott, nem is szólván mostan egyéb érdekesebb cselekedeteiről. Egyszer a sólymával Peretola mellett zsákmányul ejtett egy darumadarat; mikor pedig látta, hogy a madár gyengehúsú és kövér, elküldte azt kitűnő szakácsának, kinek neve volt Chichibio,² és Velence városából származott, és megüzente neki, hogy vacsorára süsse meg, és ízesen készítse el. Chichibio, kinek már a képéről is lerítt, mily nagy kópé, megfűszerezte a madarat, odatette a tűzre, és

¹⁻² Ejtse: dzsánfiljácci, kikibio.

nagy gondosan sütni kezdte. Mikor pedig már majdnem pirosra sült, és pompás peccsenyeszag szállongott belőle, történt, hogy bejött a konyhába egy Brunetta nevezetű szomszédbeli kis fruska, kibe is Chichibio fülig szerelmes volt; mikor meglátta a madarat, és megorrontotta a peccsenyeszagot, mézes-mázos szavakkal kérte Chichibiót, adná neki annak egyik combját. Felelte Chichibio, kornyikálván:

— Orrod tőle fokhagymás, monna Brunetta, orrod tőle fokhagymás.³

Donna Brunetta megbosszankodott ezen és felelte:

— Ha nem adod a combot, bizisten soha többé kedvedet nem töltöm.

És többről többre, szóról szóra, összeperlekedtek. Végezetül is Chichibio, nehogy magára haragítsa kedvesét, leszelte a darunak egyik combját, s odaadta neki. Mikor aztán feltálalta a féllábú darut Curradónak és vendégeinek, Currado elcsodálkozott rajta, hívatta Chichibiót, és megkérdezte, hová lett a darunak a másik combja. A hazug, velencei nyomban megfelelt:

— Uram, a darvaknak csak egy combjuk s egy lábuk vagyon.

Mondotta akkor Currado mérgesen:

— Már hogy az ördögbe volna egy combjuk meg egy lábuk? Hát talán nem láttam ezen kívül elég darvat életemben?

Chichibio tovább erősködött:

— De bizony úgy van, uram, amint én mondom, és ha akarod, eleven darvakon is megmutathatom neked.

Currado a vendégei előtt nem akarta tovább szaporítani a szót, hanem mondotta:

— Mivel azt mondod, hogy megmutathatod az eleveneken, holott ilyesmit még soha nem láttam, de nem is hallottam, hát holnap látni akarom, s akkor megnyugszom; de esküszöm a Krisztus testére, hogy ha nem így vagyon, úgy elagyabugyáltatlak, hogy holtod napjáig megemlegetsz.

Az este tehát nem esett több szó erről; másnap reggel, alighogy virradt, Currado, kinek az éjszakai nyugovás nem verte el haragját, még mindig nagyon dühösen fölkelt, s parancsolta, hogy a lovakat elővezessék; és Chichibiót is lóra ültette, s magával vitte ama kis folyó felé, melynek partján reggelente rendszerint látni szokta a darvakat és szólott:

— Majd mindjárt meglátjuk, ki hazudott tegnap este, te vagy én...

³ Népi szólás, jelentése: abból ugyan nem eszel.

Chichibio látta, hogy Currado haragja még mindig nem csillapodott, s hogy mostan meg kell bizonyítani huzugságát, de még nem is sejtette, hogyan vágja ki magát; hát kimondhatatlan rettegésben poroszkált Currado mögött, holott ha lehetett volna, legszívesebben megszökött volna; de nem lehetett, s akár előre, akár hátra, akár oldalvást pislogott, úgy rémlett neki, hogy minden-minden, amit lát, csupa két lábon álló darumadár. De már közel értek a folyóhoz, midőn megpillantott annak partján vagy tizenkét darut, melyek miniféllábon álldogáltak, már ahogyan alvás közben szoktak. S minke-előtte még Currado észrevette volna azokat, ő megmutatta neki és szólott:

— Most nyilván láthatod, uram, mely igazat szólottam tegnap este, hogy a darvaknak csak egy combjuk s egy lábuk vagyon; nézd csak, ott álldogálnak, ni.

Currado odanézett és szólott:

— Várj csak, majd megmutatom neked, hogy két lábuk vagyon. Közelebb ment hát, és rájuk kiáltott a darvakra:

— Huss, huss!

Erre a kiáltásra a darvak leeresztették másik lábukat, néhány lépést futottak és elrepültek.

Currado tehát Chichibióhoz fordulván, szólott:

— Hát most beszélj, pákosztos!⁴ Elhiszed-e, hogy két lábuk vagyon?

Chichibio szinte kővé dermedt, s maga sem tudta, mi sugallotta neki, de ekképpen felelt:

— Igen, uram, de tegnap este nem kiáltottál ám reá, hogy: Huss, huss! Mivelhogy ha rákiáltottál volna, az is éppen úgy ki-dugta volna a másik combját, meg a másik lábát, mint ezek.

Curradónak megtetszett ez a visszavágás; minden haragja vídamságra és kacagásra enyhült és szólott:

— Chichibio, igazad van, bizony rá kellett volna kiáltanom.

Ekképpen tehát Chichibio gyors és mulatságos visszavágásával megszabadult a büntetéstől, és megengesztelte gazdáját.

A kis elbeszélés Boccaccio fő művének, a *Dekameron*nak (tíz napra elosztott száz elbeszélés) egyik darabja. Tulajdonképpen egy népi anekdotát dolgoz fel, de ebben a kis tréfában is jól érvényesül az író realizmusa, amellyel az eleven élet, a megtörtént eset illúzióját tudja kelteni. Már az is renenszánsz szellemre vall, hogy az író láthatóan a furfangos szakács talpraesettségével, józan eszével rokonszenvez, s hogy ezt a furfangosságot a nemesi gazda is értékeli.

⁴ Torkos.

MIGUEL DE CERVANTES

1547—1616

Don Quijote

A SZÉLMALOMHARC

A regény főhőse egy hóbortos spanyol nemes, aki a kalandos lovag-regények hatására elhatározza, hogy lovagi életet fog élni. Az író annak az embernek a típusát akarta kifigurázni benne, aki avult eszközökkel küzd nemes eszményekért, nemegyszer elszakadva a józan valóságtól.

A szélmalomharc Don Quijote első összecsapása a képzeletbeli ellenséges lényekkel. Már ebből a kalandból is világosan rajzolódik elénk a regény két főszereplőjének alakja.

Don Quijote pedig mintegy két hétig nyugodtan honn maradt ezután, s egyetlen jellel sem árulta el, hogy előbbi hóbortosságát meg akarja ismételni. Ez idő alatt komájával, a pappal s a borbélyal a legkedélyesebb vitatkozások folytak arról az állításáról, hogy a világnak semmire sincs nagyobb szüksége, mint a kóbor lovagokra, s hogy ezt a lovagrendet ő fogja újra feltámasztani. A lelkész néha ellene mondott, néha meg engedett neki, mert ha nem folyamodik ehhez a cselfogáshoz, semmiképp se tudtak volna egymással megférni.

Ugyanezen idő alatt Don Quijote összebarátkozott egy szomszéd parasztemberrel, aki igen szegény, de igen becsületes ember volt, csakhogy bizony ennek a feje sem volt káptalan. S ennek aztán annyit beszélt, annyi mindent összevissza ígért, hogy a szegény ördög végre rászánta fejét, s hajlandó lett beállni hozzá fegyverhordozónak.

Egyebek közt azt is mondta neki Don Quijote, hogy csak határozza rá magát minél előbb, mert nem lehetetlen, hogy térül-fordul, hamarabb, mint ameddig tízig olvashatni, valami szigetet fog meghódítani, melynek aztán őt, a parasztembert teszi kormányzójává.

Ilyen és ehhez hasonló ígérek hallatára Sancho Panza¹ (ez volt a paraszt neve) odahagyta feleségét, gyermekeit, és beállt szomszédjához fegyverhordozónak.

Don Quijote most már pénz után látott, s egyét-mását eladta vagy elzalogosította, bár potomáron valamennyit, míg elég tisztességes összeg kerekedett belőle. Egyik ismerősétől egy lándzsát kért kölcsön a maga számára, sisakrostélyát, amint tudta, ismét összetoldozta, fegyverhordozójával, Sanchóval pedig közölte tervezett indulása napját és óráját, meghagyván neki, hogy ekkorra lássa el magát mindazzal, amire csak szükségük lesz. Kiváltképpen azt kötötte szívére, el ne felejtse, hogy tarisznyát is hozzon magával.

¹ Ejtsd: szánesó pánszá.

Sancho fogadta, hogy nem felejtí el, azonfelül hoz a maga számára egy igen derék szamarat is, minthogy ő bizony nem valami nagyon jó gyalogló.

A számár említése szöveget ütött Don Quijote fejébe, s elgondolkozott, nem jutna-e eszébe valami kóbor lovag példája, akinél hasonlóképpen számárháton járó fegyverhordozó szolgált? Egyetlenegy ilyenre sem emlékezett. Végre azonban mégis beleegyezett, hogy ám hozza a szamarat, de egyszersmind feltette magában, hogy a legelső kínálkozó alkalommal diszesebb paripát ad alája, amikor ugyanis megfosztja majd lovától a legelső udvariatlan lovagot, akivel összeakad. Ellátta magát ingekkel s más egyéb szükséges holmival, úgy, amint tudta, híven megfogadva azt a jó tanácsot, melyet egykor a fogadás adott.

Mikor aztán mindezzel elkészültek, s anélkül, hogy akár Panza gyermekeinek vagy feleségének, akár Don Quijote gazdasszonyának istenhozzádot mondott volna: egy éjjel szépen búcsút vettek a kapufélfától, s mindjárt ekkor egyhuzamban oly nagy utat tettek, hogy mire hajnalodott, már akkor nyugodtak lehettek afelől, hogy meg nem találják többé, ha mindent tüvé tesznek is érettek.

Sancho Panza úgy ment a számaron, mint valami pátriárka,² tarisznyájával s kulacsosan, szinte égve a vágytól, hogy minél előbb átvehesse azt az ura ígérte szigetkormányzóságot.

Don Quijote történetesen éppen azon az úton s ugyanazon irányban haladt most is a Montiel síkon át, amerre első kirándulásakor, csakhogy ez alkalommal mégis kevesebb nehézséggel, mint a minap, mert most egészen kora hajnal volt, s a rézsút eső napsugarak nem gyötörték annyira.

Sancho Panza nemsokára így szólott urához:

— Csak arra kérem nagyságodat, kóbor lovag úr, el ne feledkezzék arról az ígért szigetről; ha még olyan nagy volna is, nem félek ám tőle, hogy el ne tudjam kormányozni.

— Tudnod kell, barátom, Sancho Panza — válaszolt erre Don Quijote —, hogy a régi kóbor lovagoknál általánosan bevett szokás volt, hogy fegyverhordozóikat kormányzókká tegyék a meghódított szigetek vagy birodalmak fölött, s nekem határozott szándékom, hogy nem térek el e kegyes szokástól, sőt még többet is akarok tenni azoknál. Mert ők néha, sőt leggyakrabban, addig vártak, míg a fegyverhordozó megvénült, s midőn már terhére vált a nehéz nappali s még kínosabb éjjeli szolgálat, csak akkor adtak neki valami grófi címet, vagy legalábbis egyik-másik, kisebb-nagyobb kerület vagy tartomány örgrófi méltóságát; de ha Isten téged megtart, és megtart

² Főpap.

engem is, nem lehetetlen, hogy egy hét eltelte előtt olyan királyságot hódítok meg, melyhez még több ilyen is tartozik, s ezek valamelyike egészen alkalmas lesz, hogy királyul megkoronáztassalak. Ezen pedig ne csodálkozzál szerfölött, mert az ilyen lovagokkal oly hihetetlen és soha nem látott dolgok és események történnek, hogy én a legkönnyebb szerrel még többet is adhatnék, mint amennyit ígértem.

— Akkor tehát! — folytatta Sancho Panza — ha valami csodamódon, amint nagyságod mondja, én királlyá lennék: Juana Gutierrez,³ az én életpárom, legalábbis királynévá lenne, ugye, gyermekeim pedig hercegekké?

— Ki kételkednék ezen? — szólt Don Quijote.

— Én kételkedném — viszonzta Sancho Panza —, mert azt hiszem, ha a kegyelmes Isten záporként öntené is a koronákat erre a földre, egy se illenék oda Juana Gutierrez fejére. Tudja, uram, nem ér az egy batkát⁴ se királynénak; grófnénak, no ennek még csak megjárja valahogy, de annak is csak nehezen.

— Bízd ezt az Istenre, Sancho — felelte Don Quijote —, majd megadja néki azt, amire méltónak ítéli, csak te le ne aljasítsd lelkedet annyira, hogy királyi helytartóságnál talán meg kevesebbel is megelégedjél.

— Nem is teszem, uram — mondta Sancho —, már csak azért sem, mert van olyan derék uram, hogy ha valaki, ez aztán meg tudja adni nekem azt, amit el is bírok, meg is érdemlek.

E pillanatban mintegy harminc vagy negyven szélmalom merült fel a síkon előttük. Alig látta meg Don Quijote ezeket, rögtön a szavakat intézte fegyverhordozójához:

— A szerencse sokkal jobban kedvez ügyünknek, semmint mi magunk valaha még csak álmodni is mertük volna: mert íme, nézd csak, barátom, Sancho Panza, hogyan emelkedik ott az a harminc vagy még annál is több óriás, kikre én rögtön rajtok ütök, hogy megfosszam életöktől; ami zsákmányt tőlük nyerünk, azzal vetjük meg gazdagságunk alapját; s bizonyára nemes harc és Istennek tetsző szolgálat lesz, ha ezt a gonosz fajzatot eltöröljük a föld színéről.

— Micsoda óriások? — kérdezte Sancho Panza.

— Azok ott előttünk — felelte gazdája —, kiknek karja olyan hosszú, hogy van, akié két egész mérföldnyi.

— De uram — vetette ellen Sancho Panza —, hiszen amik ott látszanak, azok nem óriások, hanem szélmalomok; amiket pedig nagyságod karoknak vél, azok a vitorlák, melyeket a szél forgat, s a malomkövet hajtják.

³ Ejtse: Juana Gutierrez.

⁴ Értéktelen aprópénz.

— Látszik — mondta Don Quijote —, hogy nincs jártasságod az ilynemű kalandokban. Óriások azok, s ha félsz, vonulj vissza, s imádkozzál azalatt, míg velök én vakmerő és egyenlőtlen viadalba bocsátkozom.

Ezt mondván, sarkantyúba kapta Rocinantét, rá se hederítve fegyvernökének, Sanchónak kiabálására, ki torkaszakadtából váltig kiabálta: hogy amiket meg akar támadni, azok csakugyan szélmal-mok és nem óriások. Ő azonban annyira meg volt győződve arról, hogy óriások, hogy se Sancho szavára nem hallgatott, se pedig a már elért közelség ellenére figyelemre sem méltatta, hogy jobban szemügyre vegye őket, hanem ehelyett fennszóval kiáltotta:

— Ne fussatok, gyáva és aljas teremtmények! Egyetlenegy ma-gános lovag az csupán, aki veletek kikezd!

E percben szellő támadt, s a nagy vitorlák forogni kezdtek. Mikor ezt Don Quijote meglátta, így folytatta szavait:

— És ha még számosabb kart emelgetnétek is, mint az óriás Briareus^o, mégis meg kell lakolnotok!

Ezt mondván, miután magát egész szívével szerelme hölgyének, Dulcineának ajánlotta, arra kérve, hogy a szörnyű harcban jöjjön segítségére: sisakrostélyát mélyen lebecsátotta, a dárdát rohamra szögezte, s a Rocinantétól kitelhető legnagyobb sebességgel rontott neki a legközelebb álló szélmalomnak. Dárdájával beleszúrt ennek egyik vitorlájába, de ezt eközben a szél oly sebesen hajtotta meg, hogy a dárdát darabokra törte, a lovagot lovastul magasra ragadta magával, s nyomban aztán úgy odateremtette a mezőre, hogy meg se nyekkent.

Amint csak törtethetett a szamar inaszakadtában, Sancho Panza oly gyorsasággal nyargalt segítségükre; de midőn odaérkezett, úgy találta, hogy a lovag meg se tud moccanni: akkorát esett Rocinan-téról.

— Isten az atyám! — kiáltotta Sancho —, de hát nem meg-mondtam-e nagyságodnak, nézze meg jobban, mit cselekszik, mikor ezek nem egyebek szélmalomknál; hiszen ezt csak az nem látja, akinek magának is ilyen motoszkál a fejében.

— Hallgass, barátom! — viszonzta Don Quijote — lásd, semmi sincs az örökös változandóságnak inkább alávetve, mint a harcok eseményei. Annál inkább mondhatom ezt, mert úgy hiszem, s való-ban így is van, hogy ama böcs Freston, ki nemrég könyveimtől és könyvtárszobámtól megfosztott, változtatta szélmalmokká ezeket az óriásokat, hogy elrabolja tőlem legyőzésük dicsőségét; ily ellen-

^o A görög mitológia 50 fejű, 100 karú óriása.

séges érzelemmel viseltetik ő irántam. De végre gonosz bűbájossága mégse diadalmaskodik az én jó kardomon.

— Isten fordítsa jóra, amint tudja — viszonzá Sancho, s a lovagot talpra állítván, valahogy újra felemelte Rocinantéra, melynek majdnem minden csontja kiment a helyéből.

A HUSZITA BIBLIA

1430 körül

A gazdag és Lázár története

Vala egy néminemő kazdag ember, ki öltözik vala bársonba és bíborba, és gyönyörködik vala minden napon fényesen. És vala egy néminemő koldós, Lázár nevű, ki fekszen vala ő ajtajára,¹ teljes varakkal, kívánván megelégedni a derebék-ből,² melyek hullanak vala le a kazdagnak asztaláról, és senki ő neki nem adja vala, de jönnek vala az ebek és megnyalják vala ő varait. Úgy lótt kedég,³ hogy meghalna a koldos és vitetnék az angyaloktól Ábrahám-nak ölébe. Meghala kedég a kazdag es és temették pokolba. Felemelvén kedég ő szemeit mikor volna a gyetrelmekben, látá messzől Ábrahámot és Lázárt ő ölében, s ivöltvén mondá. Atyám Ábrahám, irgalmazj énnekem és ereszjed Lázárt, hogy mártsa ő ujjának utolját a vízbe és hiedelmezje⁴ meg én nyelvemet, mert gyetrettem e lángban. És mondá őneki Ábrahám. Fiam, emlékezzél meg, mert sok jókat vöttél te életedben és Lázár azonképpen gonoszokat, de ma ez vigasztaltatik, te kedég gyetretel. És mend ezekben nagy közlet⁵ erőssejtetett mű közöttönk⁶ és tü közöttetek, hogy ezek, kik akarnak innen tü hozjátok menni, nem mehetnek, sem jöhetnek ide onnaton. És mondá. Kérlek tégedet atyám, ereszjed ötet én atyámnak házába, mert vadnak öt atyámfiat, hogy tanoljon azoknak és ők ne jöjjenek ide e gyetrelmek helyére. És mondá őneki Ábrahám. Mojzest és prófétákat vallnak, hallgassák azokat. És ő monda. Nem atyám, Ábrahám, de ha ki halottaiból menne ő hozjájok, penitenciát művelkednének.⁷ Mondá kedég őneki. Ha Mojzest és a prófétákat nem hallgatják, és ha ki halottaiból felkelend, nem hisznek őneki.⁸

¹ Ajtaja elé.

² Darabokból.

³ Pedig.

⁴ Hústse.

⁵ Köz, távolság.

⁶ Mai értelme: nagy távolság vettetett közénk, távol vagyunk egymástól.

⁷ Bűnbánatot tartanak.

⁸ A mondat értelme: annak sem hinnének, aki halottaiból támadna fel.